

РУСИН

www.rusynacademy.sk

RUSÍN r. XXIX, č. 1 / 2019

Наша юбілантка Мгр. Анна Кузмякова в русиньській культурі одробила скоро 30 років. За тот час ся ангажовала як в русиньських масмедіях, так у найвысшых органах Русиньской оброды. В році 2015 – з нагоды 20. річніці кодифікації русиньского языка – была оцінена Премієв св. Кіріла і Мефодія за розвой русиньского языка.

Фотка: Русин Медія

КУЛТУРА • ЛІТЕРАТУРА • ЯЗЫК • ІСТОРИЯ

• Цінна фотографія з історії кодифікації русинського язика. На ній є група людей, яка ся ангажовала в процесі кодифікації, і в р. 2013 спровадила на путь памятну таблу к 18-річній кодифікації, котра была наіншталована на братіславскім інтернаті Дружба, де 27. 1. 1995 была кодифікація выголошена. На фотці суть главны кодифікаторы: Василь Ябур (в переднім ряді другый справа) і Юрій Панько (третій справа), тогдышні редакторкы Народных новинок, які сполупрацовали на кодифікачных приручниках – Анна Кузмякова (перша справа) і Анна Плішкова (друга зліва), активісты РОС – Петро Крайняк, ст. (в заднім ряді першы справа) і Петро Крайняк, мол., з ініціативы якого ідея іншталації таблы ся зродила (другый справа) і Федор Віцо (першы зліва). Сімболічна стріча ся одбыла на ІРЯК ПУ.
Фотка: Аліца Ветошева

• В році 2016 з ініціативы організації Молоды.Русины в Пряшові vznikло перше русинське інтернетове Радіо Русин.ФМ. Навколо него ся створила активна група молодых, яка під веджінём скушених редакторів, таких як А. Кузмякова і Т. Латтова, продукує релациї в русинськім языку. На фотці колектів редакції: (зліва) Нікола Шкварова, Діана Шутіова, Таня Капітанова, Зденка Цітрякова, Анна Кузмякова, Маріанна Железна, Теодосія Латтова і Людміла Возарова.
Фотка: Русин Медія

ПгДр. Марія МАЛЬЦОВСКА, (актуалізоване редакцієв Русина),
Пряшів (Словакія)

Русинський писатель Миколай Ксеняк – 85-рочный

Миколай КСЕНЯК, сучасный русинський писатель, лавреат меджінародной Премії Александра Духновича за русинську літературу за рік 2003 (за книжку: *Біда Русинів з дому выганяла*, Пряшів: СРПС-2002; уділює Карпаторусинський научный центр у США), лавреат премії за переклад в рамках Ціны Александра Павловича за русинську літературу за рік 2007 (за книжку: *Байкы*, СРПС, 2006; уділює Літературный фонд при Міністерстві културы СР у Братіславі), бывший председа Сполку русинських писателів Словакії, творить опорный стовп русинської літературы на Словакії. **4. децембра 2018** ославив свій 85-рочный юбілей.

М. Ксеняк написав цілый ряд книжок баєк, таксамо віршованых творів, є автором приповідок, радіопес, як автор ся реалізовав і на сцені театру А. Духновича в Пряшові. І хоць є ёго домінантнов темов дротарство, є выразный главно як байкарь. Він охоплює жывот Русина в цілности. Є добрым психологом. Нелем мапує жывотны сітуації Русинів, але снажить ся ай дати на них одповідь. Природа, жывот Русина в ній, матеріална і духовна култура – то суть сучасны темы автора. З богатов крошнів пережытого успішно крачать по русинській літературній ниві. **Миколай Ксеняк ся народив 4. децембра в 1933 році в селі Камюнка**, Старолюбовняньского окресу в сімчленній бідній русинській родині. На обалці в ёго першій книжці писаній по русинськы - *О камюньскых майстрах* (Пряшів: Русинська оброда, 1994) ся пише: „Так, як іншы газдове в тім краю, і отець Миколая Ксеняка часто мусив охаляти родину і выбрати ся до далекого світа на дрытарьку. Діти, меджі нима і Миколай, помагали своїй матери, як знали“. І хоць условія жывота были тяжкы в тім краснім, але біднім замагурьскім краю, Миколай тужыв по познаню світа, по освіті. Скінчів Руську гімназію в Пряшові, Інштитут руського языка і літературы в Празі. Став ся учителём, спочатку основной школы в Ружобмерку, пак директором гімназії. В тім місті, де робив аж до пензії, жыє доднесь.

Учительська робота, контакты з молодыма людми го іншпірвали ку писаню. Може, якраз і ёго байкы vznikали під таким освіжуючим впливом молодехі. Байкы, жанер нелегкый. Выжадує од автора концентрацію сил, короткость выслоу, але і важность темы. Мож їх читати із сміхом через слызы. В байці є то так, же автор на описаня негативных рис чоловіка поужывать звірі, птахы, мушкы, але і нежывы предметы. Пан Ксеняк у своїх байках нігда не оскорблює чоловіка, лем му наставляє зеркало, жебы ся тот задумав, усвідомив сі свої хыбы, а може, їх ай оправив. Є в тых байках дакус моралізаторьского духа. Кінчать ся моралным заключінём, як ся, наприклад, мож дочитати у ёго *Выбраных байках* (Пряшів: Сполук русинськых писателів Словеньска, 2002), де автор подає переріз своїх семох книжок баєк од року 1963 – україноязычных: „*Байки*“ (1963, 1970, 1974), „*Сміх і гіркість серця*“ (1977), „*Віночок з терня*“ (1980), „*Дорогоцінна знахідка*“ (1985) і русиноязычных: *Выбраны байкы* (2002) ці *Байкы* (2006). Як видно, є то выразный русинський байкарь. В тім жанрі є дома.

Далеко од родного краю все ся голосив ку своїм корінём. Тактно, дипломатично, не насилно то описовав ай у своїх творах. Навертаня до родного краю аж із середней Словакії все было позначене окремов давков іншпірації до далшого писаня. Путованя влаком, автобусом або автом – то были стрічі з людми. А заставка в Камюнці? То родны пішники, стріча із знамыма, приятелями, родинов, кедь іщі є. Є ту родный воздух, який наповать чоловіка свіжыма силами. Писатель приходить ід тому студникови цілющей воды і не може ся насытити. Все чує жажду. Жажду по своїм, по такім, што не мож з нічим порівнати.

„Родный край про мене значить студенку, з котрой черпам цілый жывот. Моя родна Камюнка мать красны горы, лісы, потоки, поляны, скалы... Тот, хто ся в тім краю народив, хто вдыхнув ёго воздух, хто ся набрав родных

О Б С Я Г

ПгДр. Марія МАЛЬЦОВСКА і кол.:
Русинський писатель Миколай
Ксеняк – 85-рочный 1

Мгр. Марек ГАЙ: Сучасный став
і перспектыві едукації Русинів
Словакії 3

Доц. ПгДр. Василь ЯБУР, к. н.:
Звязка і ей фунгованя в русинськім
языку (в порівнані з російськым,
словацькым а часточно чеськым
языками) 9

Мгр. Міхал ПАВЛІЧ, ПгД.:
ПОЗДРАЛІНЯ РУСИНІВ
на рік 2019 ч. 1 13

Юрко ХАРИТУН: На берегах
чеканя, Як тя найти, Думкы-
валькы, Компромис, Лелії, Можеш
прийти і ты, Рімы, Таким буду,
Колись маю аж страх 14

Людміла ШАНДАЛОВА: Вчера
рано, Стара дівка, Воячок, Дивно мі,
Осінья пані 14

Осиф КУДЗЕЙ: Новина, Неістота,
Наполеон, Поко́ра 15

Міро ЖОЛОБАНІЧ: Хто ся сміє,
є мудрый 16

Миклай КСЕНЯК: Жмені родной
землі 17

Домініка НОВОТНА:
Споминаня, Не є дїда... 19

Андрій КОСТЕЛНИК:
Дівчатко мое 20

Вышла історія русиньского языка 22

Др. Петро КРАЙНІЙ: 50-рочный
юбілей Грекокатолицького
катедрального храму 24

Доц. ПгДр. Анна ПЛІШКОВА, ПгД.:
Анна Кузмяква: 30 років на
русинській ниві 24

ПгДр. Кветослава КОПОРОВА,
ПгД.: К вопросу алтернатій
і повноголося в русинськім
нормативнім языку на Словакії 27

70-роча Русина, знамого
неврохіурга проф. МУДр. Юрія
Штеня, др. н. 32

• Миколай КСЕНЯК, лауреат меджінародной Премії А. Духновіча за русиньску літературу за рік 2003, лауреат премії за переклад в рамках Ціны А. Павловіча за русиньску літературу за рік 2007, який творить опорный стовп русиньской літературы на Словакії. Фотка: А. З.

співанок, приповідок, хто перешов тот край, хто там пас коровы, орав, сіяв, косив, тот не може забыти нігда на нёго, на людей, котры коло нёго жыли і котры го выховали“ (ціт. кн.).

Так то з Миколаєм было, кедь задумовав написати розсяглый віршованый твір: **О камюньскых майстрах** (1994). Книжка вышла на діалекті родного села. Там выповів то, чому ся повиновав. Описав судьбу своїх предків, главно робітних дротарів, які ся тыняли з крошнів на плечох по світї, абы выгодовали свої родины. Не мусив іти далеко. Мав приклад у своїм нянєви. Є ту описане думаня, звыкы, обычаї, богата словесна творчость Русинів Камюнькы. Своій темі зістає М. Ксеняк вірний і у книжці Біда Русинів з дому выганяла (Світовый конгрес Русинів, 2002), де суть поміщены дві пєсы: **Приповідка о Дротарєви** і **Біда Русинів з дому выганяла**. Перша з них під назвов: **О дротарикови** была наштудована на сцені Театру А. Духновіча в Пряшові іщі в 1994 році. В книжці находиме цінны приклады короткой прозы, а то цікл під назвов **Дротарьскы черепкы** (стор. 49 – 112), де на основі розповідей своїх родаків, родины автор подавать веселы і смутны пригоды дротарів. В Русиньскім літературнім алманасі за 2008 рік Василь Хома у статі - З історії літературы факту або документарной літературы ці літературы людьского документу (стр.17) пише: „Автор в своїм художнім текстї (думка ся односить к Дротарьскым черепкам – познам. М. М.) доказав пластично художнє репродуковати животны періпетії камюньскых дротарів зо вшиткым, што они пережыли і зажыли, з їх познанєм і скушеностями, з одданостєв

своій роботі і дротарьскому ремеслу, з їх памятєв ку русиньскому роду, ёго звыкам і обычаем, традиціям і стародавній руській вірі“.

Змыслом жывота автора є обявляти в чоловікови того цінне, добре, і хоць ся в нїм проявлять Каїн і Аabel, як пише в єдній байці на адресу Русина. Вічний бой добра і зла. Темы, які не мають дно. М. Ксеняк є невычерпный у своїх темах. Аж ся чоловік чудеє, скады іх бере, який глубокий істочник му служить жрідлом іншпірації. Своїма темами, ненасилным гумором докаже повісти веце, як дахто на шырокім полотні в грубій книжці. Можеме быти вдячны, же маме такого автора, котрый оддаленый од родного краю малює жылот Русинів на выходній Словакії такыма пєстрыма фарбами. То не чудо, бо ёго сердце, душа є русиньска і черьпать матеріал із своєї среды, з родной Камюнькы Старолюбовняньского окресу, де ся народив, пережыв свою молодость, а тота, як видно, го вірно спроваджать на авторьскій пути доднесь. Зажытки з молодости – то велика девіза, яка має свою ціну почас цілого жывота. Про писателя они суть окреме важны.

Писательське перо М. Ксеняка было наповнене чорнилом, не высыхало. Він ся інтензівно присвячує прозі, выслідком чого ся стала книжка повідань **Жмені родной землі** (2009), од котрой сі читательська громада много обіцяють, бо якостной прозы в русиньській літературі на Словакії є поменше. Тота Ксенякова є о родній груді, о жмені родной груды, яка про автора є і зістає найвекшым

Миколай Ксеняк

О КАМЮНЬСКОХ МАЙСТРАХ

• Книжка М. Ксеняка *О камюньскых майстрах* (Пряшів: Русиньска оброда, 1994) вышла в авторовім роднім камюньскім діалекті, з части і зато, бо в році выдання іщі не был кодифікованый русиньскый літературный язык.

скарбом, найвысшым прінціпом. Она буде говорити і далшым генераціям о жывій памяци русиньского народа. (Позн. ред.: О тим свідчать і такы творы, котры выдав у послідніх роках: по словацькы „Ozveny“ (2009), білінгвалне виданя *Зеркаліня/Zrkadlenie* (2010), *Углы погляду* (2011), *Споминкы і очекованя* (2013), *Нашы горизонты* (2015), *Приповідкы і байкы* (2016), *Формованя русиньской ідентіты* (2016), *Резонанції на*

книжкы і події (2007) і затля послідня: *Недоповіджене* (2018). На рік 2019 приправив выдати далшу книжку під назвов *Кошарик плодів*. Вірьме, же выйде.

3 нагоды красного 85-рочного юбілея желаме авторови іщі пару рочків жывота, родинного щастя і далшый ёго принос до розвитку русиньской літературы на Словакії.

Мгр. Марек ГАЙ, учитель контінуалного навчаня про русиньскый язык і літературу Методічно-педагогічного центра в Пряшові (Словакія)

Сучасный став і перспектывы едукації Русинів Словакії

(Аналіза потреб русиньской народностной меншыны в рамках регіональной освіти в Словацькій републіці.)

Школьска сістема Словакії із легіслатівного боку приношать в остатніх роках много іноваций і позітивных змін в одношіню ку примарній і секундарній едукації школярів вшыткых народностных меншын. В подмінках такой освіти уж розпочав четвертый школьскый рік, котрый ся несе в дусі поступной імплементації іновованых штатных освітніх програмів.¹ Актуално ся тотя іновация не тыкать лем обсягу навчаня 9. рочника основной школы. Аплікують ся таксамо наповно і іновованы рамковы учебны планы розлічных орьєнтацій, причім єдным із їх атрибутів є і навчалный язык або, ліпше повіджене, форма навчаня языка народностей. Із актуальной понуки рамковых учебных планів собі так каждая школа може приспособити припадну імплементацію навчаня языка народностной меншыны подля містных подмінок.

Каждая окрема народностна меншына ествуяча на території Словакії ся визначає своіма окремыма шпеціфічныма даныма, котры характеризують і выражають каждую із них. Тоты даны суть таксамо средством і детермінацієв напряду розвитку каждого окремого мінорітного народа жыючого на будьякій території і їх языка вообщє. В статі ся будеме з бівшыим інтересом орьєнтовати на область проблемів регіональной освіти русиньской народностной меншыны жыючой на Словакії і позорность напяриме на ей деталну аналізу потреб в одношіню ку едукації.

Актуальный став освіти русиньской народностной меншыны на Словакії є за послідні три роки спроваджаный позітивныма змінями орьєнтованыма на підпору і стабілізацію освіти Русинів в области регіонального школства на окремых ступнях едукації. Скоро шістьрочный вакуум односно рішіня проблематікы едукації окремых народностных меншын ся наступом актуальной влады Словакії в року 2016 розрушав. Слідно уж і дакілько позітивных процесуальных змін, котры лем стверджують факт, же актуална сітуація едукації народностных меншын має позітивно напяримы цілі ку їй розвитку. І з **Програмового выголошіня влады Словакії з року 2016** впливають у сфері посиління сполоченьской і політичной стабіліности ясныи намір посилнити і підпорити розвиток регіонального школства, в тим числі і освіти народностных меншын.

В одношіню к русиньскій меншыні ся в недавній мину-

лости стали дві барз важны події, котры треба в контексті пояснёваной проблематікы припоманути. 11. юла 2016 была при Міністерстві школства, науки, баданя і шпорту Словацькой републікы створена робоча група,² повірена выроблінєм у ряді уж третей **Концепції розвитку навчаня русиньского языка і культуры в матерьских школах, основных школах і середніх школах у Словацькій републіці**.³ Тотя комісія была зложена із одборників у сфері школства, учителів русиньского языка і культуры Пряшівской універзіты в Пряшові і під покровительством штатного таємника резорту Мгр. Петра Крайняка ся на штирєх робочих стрічах активно занимала вопросами зефектівніня едукації Русинів. Выслідком работы той робочой группы было створіня спомянутой концепції а по ей одобріню в маю 2017 і ей імплементація до школьской практикы. Наслідно 14. септембра 2016 з ініціативы Штатного педагогічного інштитуту в Братіславі ся одбыла установча стріча новоствореной **Предметовой комісії про русиньскый язык і літературу**.⁴ Тотя комісія мать 6 членів і є зоставлена з учителів русиньского языка з практикы і активістів в области едукації Русинів. Вшыткы членове той комісії были і членами **Робочой группы про створіня новой концепції навчаня русиньского языка**. Задачов предметовой комісії буде приготовить потребны педагогічны документи, учебны помічники і учебники про навчалну практику. Од своєї установлюющей громады спомянута предметова комісія засідала лем раз, 13. апріля 2018 в Пряшові. Під координацієв притомной заступнічкы Штатного педагогічного уставу Мгр. Божены Мізеровой і членів комісії ся зачали займати дуже важным пунктом в споїню із імплементацієв русиньских історічных, языковых і фолклорных реалій до форем інтердісціплінарного навчаня на далшых предметах, де є можлие такы елементы апліковати і навчати. Передовшыткым членове предметовой комісії заміряли позорность на выховны і усвідомлінябудуючі предмети примарной освіти (вытварна і музична выхова, регіонална выхова, краєзнательство і под.), на котрых є найважніше реалізовати лекції із пунктами і характером русиньских реалій. Тым способом ся в будучности буде мочи апліковати много шпеціфічных цілів в рамках окремых годин мімо часовой дотації на лекції русиньского языка. Часом ся будуть мочи школярі на-

• Автор статті – Мгр. Марек ГАЙ.

вчати о розлічних русиньских історічных, фольклорных і языковых елементах і в рамках далшых предметів.

Проблематика задефінованя і формулації окремых шпеціфічных цілів освіти із погляду пожадавок і потреб русиньской народностной меншыны в областях народной ідентіты, культуры, історії, уменя, баданя, языка, регіоналіты і традицій, годнот, розділностей і подобно, то є задача досправды нелегка. Мала бы творити основну групу компетенцій, котров бы мали можность вшыткы школярї прімарной едукації быти інформованы о елементах высше уведжених пожадавок і потреб.

Аналіза потреб русиньской народностной меншыны з погляду розлічных областей народной ідентіты є про задефінованя і формулацію окремых шпеціфічных цілів освіти невыгнутна. Будеме ей реалізувати формов тзв. SWOT аналізы, котра є актуално модерным способом стратегічного планованя на годночіня силных і слабых сторінок (внутрішніх і екстерных атрібутив), але і можностей і огрожінь анализованого яву. Приступати к тым потребам буде треба із каждой точки зору. Мали бы сьме притім раховати з каждым супроводным явом без огляду на то, ці иде о яв негатівный або позітивный, внутрішній або екстерный, ці є про розвиток анализованого яву можностей або огрожінём. І так потім мож обектівно дефіновати і характеризувати каждую із анализованих потреб русиньской народностной меншыны і мож зарівно характеризувати каждую із слідованих областей.

Область **силных сторінок** потреб русиньской народностной меншыны мож характеризувати вшыткым позітивным, што може послужити як здрой успіху етаблованя ефектівной едукації Русинів. При задуманю ся над поменованём тых факторів треба шырокоспектрално захопити вшытко, што може быти плюсом при еднозначній характерістіці той области. Выділюеме дакілько окремых знаків і шпеціфік, котры суть еднозначно даны

і фунгуючі в сучасности.

- *Силный популачный потенціал* – Русиньска народностна меншына є актуално і офіціално третів найбівшов народностнов меншынов жыючов на Словакії, што є самособов предположодом ку тому, же ту ествує велика цілева група дітей і школярів, котры бы ся евентуално могли за окремых шпеціфічных условий навчати дакотры предметы в рамках науки в языку своєї народностной меншыны. Списованя людей з року 2011 уваджать, же на Словакії жыє 55 469 жытелів із материньским языком русиньским. З інформацій штатістічного уряду было в року 2015 чісло жытелів русиньской народности коло 31 500. Подля процентуалного одгаду потенціална кількість школярів, котры бы ся теоретічно могли навчати дакотры предметы в русиньскім языку є 4 500.

- *Фолкор, звыкы і традиції* – Тот элемент мож поважувати за актуално найвеце реалізууючій ся в процесі навчаня з погляду ёго імплементації до едукачного процесу. В регіоні северовыходной Словакії є уж дуже мало школ, котры бы даяков формов не реалізували ведно із школярями активіты перевязаны на фолклор, орьентованы на познаваня і пестованя русиньских традицій і їх пропагацієв. В тім видиме великий простор про прімарный контакт школярів із русиньским языком і в припадї села міст із прогресівнов асімілацієв у вшыткых окремых сполоченьских сферах. Русиньскій фолклор, звыкы і традиції суть актуално в рамках школьских освітніх програмів і в процесі навчаня многих школ імплементованы в достаточній мірі. Дало бы ся повісти, же ся тоты округы стали носныма про непряму ідентіфікацію молодых Русинів, а то через активіты в школьских фольклорных кружках, або в рамках діяня школьских фольклорных ансамблів і розлічных далшых мімошкольских активіт і екзистенцієв многих дїтських фольклорных груп в регіоні. Но спомянутый элемент не рїшить проблематику розвитку языка і школства комплексно як сістемы, бо не раз такыма активітами заінтересованы діти комунікують меджі собов по русиньскы лем мінімално.

- *Релатівна компактность теріторій, де на Словакії жыють Русины* - Теріторіално иде о дуже важный пункт. Северовыход Словакії і наперек вшыткым негатівным історічным і соціалным условиям іщі все творить едно географічне ціле із малыма локальным енклавами на югу і северозападї Спіша, респ. на западї Абова.

- *Традічне перевязаня едукачного, культурного і релігійного сполоченьского жывота* – Уведжени три области суть в припадї Русинів перепоены од найстаршой історії. Иде о іщі днесь ествуючій яв, коли можеме слідувати, же теріторії, де є активне споїня меджі освітовым, культурным і релігійным жывотом, там є і едукація Русинів успішніша і має о то бівший потенціал.

- *Міцне поставліня культуры і традицій Русинів на Словакії в мултікультурнім контексті* – Під тым конштаванём мож розуміти факт, же русиньска культура і традиції на Словакії поступно zdobyли свое публіков респектоване честне місце і поставліня, суть повно респектованыма і акцептованыма як неоддумны часті мултікультурной Словакії. В сучасности ся можеме із елементами і реаліями русиньской культуры, традицій і языка стрїтити на многих містах – ці уж у высыланю радій і телевизій, через розлічны релациї, через творбу інтерпретів русиньского походжіня і под.

• *Природна білінгвалність та івезязичність в процесі едукації школярів, де тот процес успішно пробігать* - Тот силна сторінка є перевязана із фактом, же в школах і в класах, де уж успішно пробігать і етабує ся навчання русиньского языка будьяков формов, приносить тот факт дітём окремый прогрес в области языковой комуникації через природне стрічання ся і чередованя высшого чісла языків. Так школярі ненасилнов формов ставають ся языково здатнішыма і розлічныма компетенціями збогаченыма. Нераз ся в едукачнім процесі на таких школах стрічають в комбінації мінімално штири языки із группы – словацькый, русиньскый, польскый, ромскый.

• *Значный поділ Русинів на формованю цілославяньской історії* – Із історічного погляду має уведжене конштатованя може дакус строгый характер, але не треба забывати на факт, яков великов міров ся Русины заслужили о творіня історії окремых держав, в котрых в току історії ествовали (Угорьско, Австро-Угорьско, Польско, Чехословакія). Зарівно є великым проблемом і недостатком в освіті молодой генерації Русинів і факт, же о свой історії ся в рамках лекцій історії не мають можность дізнати много. Орьєнтовати навчання русиньского языка і на активне познаваня властной історії є аспектом дуже реалным, накілько сама навчална практика свідчить о ей неоддумній задачі при формованю усвідомліня молодой генерації Русинів.

Ідентіфікація **слабых сторінок** односно потреб русиньской народностной меншыны в области едукації є неодділно звязана із істов формов і міров себерефлексії. Допоможе нам ку їх характерістіці дакілько аспектів, котры были еднозначно поменованы при аналізі робочой группы про основаня новой концепції розвитку навчання РЯ. Тоты рефлектують став імплементації передходных двох концепцій і ідентіфікують проблеми, котры в области едукації Русины іщі ани по двадцятых роках імплементації навчання РЯ в школах не мають становлены і стабілізованы.

• *Недостаточна ангажованость родічів в проблематіці освіти їх дітей в материньскім русиньскім языку* - Мож лем філософовати, прошто є тот яв меджі русиньсков комунітов такый маркантний. Наісто то є наслідком довгорічної пасівіты, котра вообщє ся закорінила в думаню переважно середній і молодой генерації Русинів. Дало бы ся повісти, же ся то діє наслідком допаду многих аспектів еднак історічного, но і актуального цілосполоченьского і релігійного діяня. Асімілація Русинів на Словакії є на жаль міцно прогресівна і в дакотрых локалітах якбы уж не было мож ей сперти. Пасівность Русинів в одношіню ку їх походжіню, ку розвитку їх ідентіты і языка є маркантна і процесу асімілації лем додавать на силі.

• *Абсенція організачной штруктуры прімарно замір्यानй на проблематіку стабілізації освіти і едукації русиньской народностной меншыны* – З боку державы бы было хосенне ініціовати основаня даякой освітній інституції, котра бы доказала координувати і доглядати над імплементацієв новой концепції розвитку навчання РЯ і была бы одповідна за комуникацію і інформованость школ о проблематіці едукації в русиньскім языку.

• *Недостаток едукачных помічників і средств* – В горізонті послідніх років є важне споманути факт, же од року 2011 не были у сполупраці із Міністерством школства

СР про сістемовы і фінанчны прічіны выданы ниякы новы русиньскы учебники. Аргументом компетентных але были в першім ряді невычерпаны складовы резервы уж выданных учебників, котры, подля высловів компетентных, ся неперестанно громадили в складах, а про потреби навчання ся не хосновали. Безперечно правдов але є і то, же за послідні рокы ся вшиткы засобы про практику потребных учебників у повній мірі минули, также учітелі і директоры школ моментално боюють із основным проблемом – акутным недостатком потребных учебників. Актуална учебникова політика абсолютно не бере до увагы основну шпеціфічность навчання русиньского языка (главно сучасный передпрімарный і прімарный едукачный характер навчання), з чого автоматічно выпливать неперестанна акутна потреба учебників про передпрімарну і прімарну освіту. Найвекший проблем видиме в забезпечіню достаточной кількості учебників і робочіх зошытів про 1., 2. і 3. класу основных школ, а є неминуче, жебы учебник *Букварь про 1. і про 2. класу*, з котрого ся школярі учать русиньскы буквы, был наслідно выдаваний каждый рік подля потреби школьської практики. Сучасный став є алармуючій, кедь учітелі участь із старых і навеце пошкоджєных учебників сперед 2006-го року. Тоты ся меджі собов і меджі школами черяють. То, самособов, не придає навчаню предмету русиньскый язык і література на атрактивности, но передовшыткым на достойности і важности. З погляду платности схвалєвачіх доложок учебників выданных перед роком 2011 Міністерство школства СР реалізовало холем крокы, котры суть споєны із фактом продовжіня їх ествованя із перешлых пятых на далшы рокы. То про едукачну практику значіть, же тоты учебники про прімарну едукацію, котры уж перед часом не мали платну схвалєвачу доложку, так у них была платность доложкы автоматічно продовжена на далшых пять років. Тот крок было потребне зреалізовати, кедьже ку выдаваню новых учебників ся не приступило.

• *Міра асімілації є прічінов інклінації і упятости молодой генерації Русинів лем на области фолкору і традицій, причім проблематіка освіти школярів в языку властной народностной меншыны не має стабілный характер.*

• *Низка кваліфікованость учітелів, котры в праксі реално навчають предмет русиньскый язык і література* – Кваліфікованость на навчання предмету русиньскый язык і література в припаді тых учітелів бы ся перспективно могла забезпечувати дакількыма способами:

– формов контінуалного навчання організованого і забезпечованого через Методічно-педагогічний центр у Пряшові, але орьєнтоване на вшиткы цілєвы группы педагогічных робітників,

– формов екстерных штудій русиньского языка з належнов дідактіков.

Ідентіфікація **можностей** односно потреб русиньской народностной меншыны в области едукації може до істой міры быти наводом, як высше пописану реаліту односно русиньского школства розвивати і стабілізувати. В стратегічных цілях актуално імплементації концепції розвитку навчання русиньского языка є нарисованых дакілько кроків і активіт, котры бы мали быти орьєнтованы ку реалізації вшиткых актуалных возможностей.

• В рамках основных школ із навчалным языком словенськым систематично і системово основати класы із навчанём русиньского языка подля учебногo плану про основны школы з навчанём языка народностной меншыны – Спомянутый іновованый учебный план має свою прімарну платность од 1.9.2015⁵ а платность окремого алтернативного додатку ч. 1 є од 1.9.2017⁶. Із погляду практикы то значить, же на тых основных школах, де на пропозицію веджіня школы і педагогічного колективу є Рада школы согласна із імплементацієв дакотрого із спомянутых учебных планів, ся школярі поступно од першой класы навчають подля нёго. Тота форма навчання русиньского языка таксамо приносить од календарного рока 2018 по першый раз про школы бенефіт в подобі навышнія насобку мздового коефіцієнта на єдного школяра на 104 процент⁷.

• Конціпованя іновованого штатного освітнёго програму і штандарту про школы з навчанём языка народностной меншыны. Од року 2015 є у платности іновованый освітній штандарт респ. штатный освітній програм із русиньского языка і літературы окреме про прімарну⁸ і низшу середню освіту⁹. Темы, обсяг і розсяг вшыткых навчалных округів в языковій, штілістичній і літературній проблематіці суть в них подробно спрацованы. Односять ся ку типу основных школ з навчалным языком русиньскым, де є число і заміряня тем адекватне числу навчалных лекцій. Лемже про тип школ з навчанём русиньского языка тот штандарт не одповідать своїм обсягом і можностям школярських выконів. На порівняня уваджаме таблічку, котра демонструє окремость числа лекцій в пописаных окремых типах основных школ:

Рочник	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Сорта РУП									
Рамковий учебный план про ОШ з навчалным языком народностной меншыны платный од 1.9.2015	5	6	5	5	5	5	5	4	5
Рамковий учебный план про ОШ з навчалным языком народностной меншыны платный од 1.9.2016 ¹⁰	8	6	5	5	Документ не поїдनावать о числі лекцій в тых рочниках				
Рамковий учебный план про ОШ з навчанём языка народностной меншыны платный од 1.9.2015	1	2	2	2	2	2	2	3	3
Додаток ч. 1 ку рамковому учебному плану про ОШ з навчанём языка народностной меншыны платный од 1.9.2017	2	3	Документ не поїдनावать о числі лекцій в тых рочниках						

Таблічка ч. 1 – Перегляд числа лекцій навчання языка народностной меншыны тыжденно подля окремых платных іновованых рамкових учебных планів

Створіня комплексной інформачной структуры в одношіню ку старостам сел, директорам школ, родічам і учітелям о можностях і способах навчання русиньского языка і літературы в школьській системі Словакії – Єдным із найвеце дискутованых проблемів є вообщє слаба дотеперішня інформованость шырокой громады о імплементації, условіях і можностях розвитку народностного школства. Релевантна платна легіслатіва представляють дуже много окремых законів, выглашок і наряджінь влады, в котрых не раз є проблем ся флексібілно орьєнтовати. Про ліпшу інформованость і орьєн-

тацію в проблематіці была на сторінках Міністерства школства створена окрема сторінка, де мож найти методічний материал, котрый контінуално інформує о вшыткых кроках потребных реалізовати при основаню школы з навчалным языком народностной меншыны і із навчанём языка народностной меншыны.¹¹ Про перегляд і актуалность платных правных норм бив таксамо спрацованый документ, котрый підкреслює і пояснює многы округы тыкаючі ся формації і едукації народностных меншын під робочов назвов „Вынятки із вообщє платных обовязных правных норм односно забезпечіня виховы і освіти дітей і школярів належачіх ку народностным меншынам на Словакії.¹² Про комплексность інформацій є на интернетовій странці Міністерства школства опублікованый і цілый текст новой Концепції розвитку навчання русиньского языка в МШ, ОШ і СШ на Словакії.¹³

• Зряджованя основных школ з навчалным языком русиньскым – Округ можностей навчання русиньского языка і літературы мож доповнити условіями потреби і общого інтересу шырокой громады. На Словакії уже были основаны доведна штири основны школы з навчалным языком русиньскым. Дві із них (ОШ Чабины і ОШ Баєрвіці) із многых доводів (демографічний вывой, недостаточна підпора неповноорганізованых народностных школ із боку державы в тім часі, неінтерес родічів і под.) уж не ествують. Стабілно актуално діють дві основны школы з навчалным языком русиньскым – ОШ з МШ Кална Розтока і ОШ з МШ Кленова. Мож повісти, же актуална і платна легіслатіва отворяють наповно двері і дорогу ку ініціативам основати і далшы школы в Пряшівскім краю, котры бы мали подобне заміряня і профілацію.

• Кваліфікачны і контінуалны освітні програмы про учітелів русиньского языка - За остатній рік єдным із основных вступных кроків при імплементації новой концепції розвитку навчання РЯ і културы было обновліня робочой позиції учітеля контінуланой освіти про предмет русиньскый язык і література. Стало ся так уж 7. марца 2017, коли в рамках регіонального працівка Методічно-педагогічного центра в Пряшові бив створеный пятиновыи робочій контракт на добу неурчіту на уведжену робочу позицію. Од того часу уже перебігали реалізації лекцій акредітованого актуалізацного освітнёго програму *Русиньскый язык і ёго навчання на ОШ і СШ*. На тых лекціях брало участь 26 педагогів із ОШ Духновічова в Меджілабірцях і zdobyли таким способом основны компетенції потребны при навчаню РЯ. Таксамо были акредітачній раді при Міністерстві школства приготовлены два далшы актуалізацны програмы про учітелів матерських школ і школьских клубів дітей, котрых акредітачный процес актуално фіналізовав. Зарівно тоды были акредітованы і актуалізацны освітні програмы *Русиньскый язык як виховный язык в школьскім клубі дітей*, *Русиньскый язык в передпрімарній едукації*, *Розвиток професійных компетенцій педагогічных працівників в области познаваня русиньской народностной меншыны*. Послідній менованый програм є шпеціфічний тым, же є урчений про вшыткых учітелів основных і середніх школ, котры мають інтерес імплементувати русиньскы історічны реалії до навчання розлічных предметів. Може і тото є дорога, яков мож в куртім часі вышколити в тій проблематіці інтересуючіх ся педагогів і на навчалный процес евентуелно приго-

товити штонайбівше чісло учителів. Далшов із дорог як в будучности здобути штонайбівше чісло кваліфікованости навчання русиньского языка і літературы є акредітовати кваліфікачній освітній програм про учителів із практики. Правно і легіслатівно є то єдина можность, як еліміновати актуалній неблагый став односно кваліфікованости навчання. Моментално є в подмінках основных школ кваліфікованость не веце як 10 процентна, што є алармуюче. Русиньскый язык і літературу учать переважно учителі, котры не суть абсолвентами магістерского штудійного програму Русиньскый язык і література в комбінації. Із другого боку абсолвенты того штудійного програму ся наповно не ангажують в процесі

навчання, або ліпше повіджене їм не была дана можность спробувати навчати русиньскый язык і літературу протом, бо ся не заместнали в школьскій сфері. Є актуалнов реалітов, же русиньскый язык учать моментално учителі, котры мають абсолвованы холем дакотры актуалізачны освітні програмы закредітованы із ініціативы Методічно-педагогічного центра в Пряшові. За уведжены освітні програмы учителі здобыли кредіты і тов дорогов холем мінімалній мандат на навчання русиньского языка і літературы. Низше уведжена таблічка приносить перегляд актуално закредітованых і приготовляных актуалізачных освітніх програмів про учителів окремых сорт школ:

Назва освітнього програму	Сорта освітнього програму	Чісло лекцій През./Діш.	Чісло кредітів	Платность акредітації	Чісло акредітації
Rusínsky jazyk a jeho vyučovanie na ZŠ a SŠ ¹⁴	актуалізачный	46/16	14	14.10.2014 - 31.12.2019	1434/2014-KV
Metódy a formy využitia historických reálií vo vyučovaní rusínskeho jazyka a literatúry ¹⁵	актуалізачный	32/8	10	14.10.2014 - 31.12.2019	1433/2014-KV
Rusínske reálie a možnosti ich zaradenia do školského vzdelávacieho programu na základnej škole	актуалізачный	30/5	9	13.3.2015 - 31.12.2020	1456/2015 - KV
Rozvoj profesijných kompetencií pedagogických zamestnancov v oblasti poznávania rusínskej národnostnej menšiny	актуалізачный	11/9	6	9.2.2018 - 31.12.2023	1782/2018-KV
Rusínsky jazyk ako výchovný jazyk v školskom klube detí	актуалізачный	31/9	10	18.6.2018 - 31.12.2023	1912/2018-KV
Rusínsky jazyk v predprimárnom vzdelávaní	актуалізачный	Актуално у фазі акредітації			

Таблічка ч. 2 – Перегляд акредітованых і приготовляных на акредітацію актуалізачных програмів про учителів русиньского языка і літературы в рамках освітніх активіт МПЦ в Пряшові.

Наконець ідентіфікація **огрожінь** односно потреб русиньской народностной меншыны в области едукації є дуже важна область інтересу о контінуалній розвиток школства. По роках аплікації уже двох концепцій навчання мож порівновати і конштатовати дуже много, но не треба забывати і на окремы явы, котры суть актуалны в жывоті словацькой сполочности. Розвиток народностного школства Русинів ся односить і ку генералным цілодержавным проблемам. В тім одношію мож слідовати дакілько важных огрожінь:

- **Економічна міграція** - Регіон северовыходной Словакії є знамый тым, же ся ту находить дуже много локаліт, котры мож поважовати в цілодержавнім контексті за найменше розвинуты. Із тым фактом споена міграція переважно молодых людей мінімално до окресных і крайских міст є перевязана в першім ряді із економічными факторами, як наприклад достаток робочіх можностей, ліпше плачена робота, доступность розлічных служеб, товарів і под. Така форма економічної міграції і многы условія і можности модерной doby в будьякій подобі нарушують традиційный сельскый спосіб жывота русиньской народностной меншыны, котра в току цілою своєю історією ествовала лем на базі сельской етнічної културы. З явом міграції є зарівно споена і інтеграція в переважно словацькій сполочности, а то во вшыткых сполоченьскых сферах, переважно в родинній, школьскій і церьковній. В тых сферах у містськым оточіню панує словацька языкова орьєнтація. Є то комплексный проблем цілого русиньского регіону, в котрім з доводу знижуючого ся чісла школярів доходить ку запераню сельских матерьских, повноорганізованых і неповноорганізованых основный школ. Спомянута інтеграція молодых генерацій Русинів є уж дуже прогрес-

сивна а дало бы ся до істой міры назвати єй дефінітивнов асімілацієв. Меджі Русинами мож слідовати і іншу форму економічної міграції, котра перевышує теріторію Словакії і реалізує ся в подобі одходу людей розлічных генерацій за роботом і ліпшым жывотом до іншых держав Европы і світа. Історія ся в тім припаді якбы повторять.

- **Демографічна сітуація** - Цілосполоченьскым проблемом Словакії є демографічна сітуація.¹⁶ Подля актуалного ставу жытельство Словакії меджірочно популочно росте, но старіє. Навыше 53,6 % людей жыє в містах. Старнута популація є в сучасности глобалным демографічным процесом і штотраз інтензівніше ся проявлять і в подмінках теріторії Словакії. Сучасна сітуація є выслідком дотеперішнього демографічного розвою. Треба але додати, же єго дослідкы ся будуть дотуляти вшыткых сфер цілою громады, тоды і школства.

Глубшов анализов потреб русиньской народностной меншыны односно едукації дітей і школярів із боку вшыткых слідованых областей і поглядів мож конштатовати, же нашартований позітивный тренд в комплекснім ествованю навчалного процесу з боку обсягу і заміряня навчання русиньского языка і літературы ся уж наповно проявлять в конкретных школах (ОШ з МШ Кална Розтока, ОШ з МШ Кленова, МШ Чабины, ОШ з МШ Михала Сопіры Радвань над Лабірцём, ОШ з МШ Пчолине, ЦОШ св. Юрія Свідник, ОШ з МШ Александра Духновіча Уліч, ОШ Коменьского Меджілабірці, ОШ Духновічова Меджілабірці), де чісло школярів інтересуючіх ся о навчання русиньского языка має двигаючий ся тренд. Мож то слідовати і на штатістіках із вшыткых слідованых школських заряджінь, де кількость школярів ся підвышыла о выше 120 процент. Лем далшы школьскы роки

докажуть, ці нова концепція розвитку навчання РЯ і про прогрес і стабілізацію едукacyjnych потреб Русинів до-
 позитивні іновачії в школованю народностей принесуть статочный ефект.

Вшыткы школьскы інштитуції в рамках СР окрема вечерніх школ русиньского літературного языка – школьскый рік 2015/2016											
Форма освіти	Прімарна освіта	Прімарна освіта				Низша середня освіта					
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	Σ
Навчалный язык русиньскый в условіях матерьскых школ	23	0	0	0	0	0	0	0	0	0	23
Русиньскый язык і література як навчалный предмет в школах з навчалным языком русиньскым	0	5	3	6	4	0	0	0	0	0	18
Русиньскый язык і література як предмет навчаний формов кружку в рамках центрів вольного часу	0	1	0	3	5	0	0	0	0	1	10
Предмет русиньскый язык і література, котрый ся учить у формі повинно волительного предмету в рамках діспоніблных годин Школьского освітнёго програму основной школы	0	0	0	15	16	19	7	10	0	11	78
Ведно кількість школярів подля ступнів освіти	23	58				48					
Ведно кількість школярів у вшыткых слідованых школьскых інштитуціях у навчалнім році 2015/ 2016, котры ся учили русиньскый язык у вшыткых формах освіти	129										

Таблічка ч. 3 – Комплексный перегляд ставу навчання предмету русиньскый язык і література подля формы навчання у вшыткых освітніх інштитуціях в рамках Словацькой републіки з чиселными фактами о кількості школярів із кінця школьского рока 2015/2016.

Вшыткы школьскы інштитуції в рамках СР окрема вечерніх школ русиньского літературного языка – школьскый рік 2017/2018											
Форма освіти	Прімарна освіта	Прімарна освіта				Низша середня освіта					
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	Σ
Навчалный язык русиньскый в условіях матерьскых школ	35	0	0	0	0	0	0	0	0	0	35
Русиньскый язык і література як навчалный предмет в школах з навчалным языком русиньскым	0	11	12	9	10	10	0	0	0	0	52
Русиньскый язык і література як навчалный предмет в школах з навчанём русиньского языка	0	13	0	0	0	0	0	0	0	0	13
Предмет русиньскый язык і література, котрый ся учить у формі кружка організованого школов	0	26	18	28	2	3	8	8	8	1	102
Предмет русиньскый язык і література, котрый ся учить у формі повинно волительного предмету в рамках діспоніблных годин Школьского освітнёго програму основной школы	0	0	13	5	17	14	13	9	10	0	81
Ведно кількість школярів подля ступнів освіти	35	164				84					
Ведно кількість школярів у вшыткых слідованых школьскых інштитуціях у навчалнім році 2017/ 2018, котры ся учили русиньскый язык у вшыткых формах освіти	283										

Таблічка ч. 4 – Комплексный перегляд актуального ставу навчання предмету русиньскый язык і література подля формы навчання у вшыткых освітніх інштитуціях в рамках Словацькой републіки з чиселными фактами о кількості школярів із кінця школьского рока 2017/2018.

Позначкы

- 1 <http://www.statpedu.sk/sk/svp/inovovany-statny-vzdelavaci-program/inovovany-svp-1.stupen-zs/ramcovy-ucebny-plan/>
- 2 Плішкова, А.: Перше засідання нової робочої групи Міністерства шкoлства СР. In: *Народны новинкы*, ч. 8. Пряшів: Русин і Народны новинкы 2016, с. 1.
- 3 Робочу групу творили слідуочі членове: **Мгр. Марек Гай** – директор ОШ з МШ Михала Сопіры в Радвані над Лабірцём (учитель русиньского языка на тій школі і едновременно зволеный за председу робочої групи), **Мгр. Петро Крайняк** – штатный таёмник Міністерства шкoлства, науки, баданя і спорту Словацькой републіки, **Мгр. Моніка Сірікова** – учителька русиньского языка на ОШ з МШ Михала Сопіры в Радвані над Лабірцём, **Мгр. Івета Мелнічакова** – учителька русиньского языка на ОШ на ул. Коменьского у Меджілабірцях, **ПаедДр. Марцела Рунянінова** – учителька русиньского языка на ОШ з МШ у Калній Розтоці, **Мгр. Мілош Стрончек** – учитель русиньского языка на Церьковній ОШ св. Юрія у Свіднику, **ПгДр. Люба Кралёва, ПгД.** – активістка у сфері навчання русиньского языка, авторка проекту і координаторка Вечерніх школ русиньского літературного языка, **доц. ПгДр. Анна Плішкова, ПгД.** – директорка Інштитуту русиньского языка і культуры Пряшівской універзіты у Пряшові, **ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД.** – асістентка ІРЯК ПУ у Пряшові, **ПгДр. Анна Бегмерова** –

- ведуча одділіня шкoлства Окресного уряду в Пряшові, **Мгр. Владіміра Палфі** – працюючка Одбору шкoлства Пряшівского самосправного краю, **Мгр. Анна Кузмякова** – активістка в области навчання русиньского языка.
- 4 Предметову комісію про предмет русиньскый язык і література творять слідуочі членове: **ПаедДр. Марцела Рунянінова** (едновременно зволена за председкыню предметовой комісії), **Мгр. Марек Гай, Мгр. Моніка Сірікова, Мгр. Івета Мелнічакова, Мгр. Мілош Стрончек і ПгДр. Люба Кралёва, ПгД., доц. ПгДр. Анна Плішкова, ПгД.**
- 5 http://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/inovovany-statny-vzdelavaci-program/rup_zs_pre-z-s-vyu_ovan_m-jazyka-n_rodnostnej-men_iny.pdf
- 6 http://www.minedu.sk/data/files/7461_dodatok-c-1_vjnm.pdf
- 7 <https://www.most-hid.sk/sk/krajnak-nove-nariadenie-vlady-pomoze-mensinovym-skolam>
- 8 http://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/inovovany-statny-vzdelavaci-program/rjl_pv_2014.pdf
- 9 http://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/inovovany-statny-vzdelavaci-program/rjl_nsv_2014.pdf
- 10 http://www.statpedu.sk/files/articles/nove_dokumenty/inovovany-statny-vzdelavaci-program/rup_zs_s_vjnm_2016.pdf
- 11 http://www.minedu.sk/data/files/6947_zriadovanie.pdf

- 12 http://www.minedu.sk/data/files/7763_vynatky_z_predpisov_2018.pdf
 13 <http://www.minedu.sk/vychova-a-vzdelavanie-narodnostnych-mensin/>
 14 https://mpc-edu.sk/sites/default/files/vzdelavacie_programy/rusinsky_jazyk_a_jeho_vyuc_na_zs_a_ss.pdf
 15 https://mpc-edu.sk/sites/default/files/vzdelavacie_programy/met_a_formy_vyuz_hist_realii_vo_vyuc_rusin_jazyka_upr.pdf
 16 <https://www.investujeme.sk/clanky/demograficke-trendy-pocet-slovakov-rastie-je-za-tym-rast-dlzkzy-zivota-ale-aj-migracia/>

Література

ГАЙ, М. (2008) О проблемах навчання русинського языка на 1. і 2. ступнях у Словачії. In: *Русинський язык ме-джі двома конгресами*, Краків, 13.-16.03.2007. Пряшів: Світовий конгрес Русинів. Інститут русинського языка і культури, ISBN 978-80-8068-896-7, с. 157-160.

ГАЙ, М. (2015) Сучасний став і перспективи русинсько-го народностного школства на Словеньску. In: *Rusínsky spisovný jazyk na Slovensku – 20 rokov kodifikácie*, Prešov, 23.-25.09.2015. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. Ústav rusínskeho jazyka a kultúry, ISBN 978-80-555-1521-2, s. 259-266.

PLIŠKOVÁ, A. (2015) Rusínsky jazyk v kontexte Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov. In: *Rusínsky spisovný jazyk na Slovensku – 20 rokov kodifikácie*, Prešov, 23.-25.09.2015. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. Ústav rusínskeho jazyka a kultúry, ISBN 978-80-555-1521-2, s. 202-231.

Доц. ПгДр. Василь ЯБУР, к. н., екстерний сполупрацювник Інституту русинського языка і культури Пряшівської університету в Пряшові (Словакія)

Зв'язка і єй фунгованя в русиньскім языку (в порівнанні з російським, словацьким а часточно чеським языками)

Абстракт

Связка играет большую роль в теории синтаксиса всех индоевропейских языков включая русинский язык. В нашей статье мы попробовали сопоставить функционирование связки в русинском языке с русским, словацким (а частично и чешским) языками. Сопоставляя функционирование чаще всего употребляемой связки *быти, быть, бу'* в указанных языках мы пришли к заключению, что в русинском языке налицо три нормативных способа выражения связки *быти* в индикативе презенса: а) сохранились старые формы индикатива презенса (я єм, ты єсь, він є; мы сьме, вы сьте, они суть) не соответствующие норме ни в одном из сравниваемых языков; б) нормативными стали и нулевые формы (я учитель; він хворый), что равно восточнославянской норме; в) нормативными являются и формы западославянские (єм хворый/ хворый єм... сьме хворы/ хворы сьме – som chorý/ chorý som... sme chorí/ chorí sme). Особенностью русинского языка является также т. наз. сокращённая форма связки 1-го и 2-го лица ед. ч. (хвора-сь; здорова-м; шумна-сь).

Зв'язка грає велику роль в теорії синтаксису во вшитких індоєвропейських языках включно русинського. Она є дуже узко зв'язана з вопросом предикації, дотулять ся главно концепції главных членів речіння, а з другорядных членів в основнім лем предикативного атрибуту (doplnok, второе сказуемое) і часточно обставника (адвербіале).

Каждый языковед занимается вопросами синтаксису, вольно ці невольно мусив высловити свій погляд на функцію зв'язки при темі нечасословного (менного) присудку (предикату). З терміном зв'язка (spona, sorula) ся стрічає в языковедстві з давных часів, він був внешений до синтаксису індоєвропейських языків з класичной логіки із схеми: субект – копула – предикат. Нашым цілём не є заходити десь далеко до історії. Мы собі поставили за ціль указати на факты, ближе характеризує вживаня ці фунгованя зв'язки в русиньскім языку на фоні порівняннн із словацьким (часточно і чеським) і руським языками.

В богемістіці розвинув учіння о зв'язці Ф. Травнічек¹, указуючі на еднаку функцію зв'язки як в єдноскладных так і в двоєскладных речіннях. І Ф. Копечный² потверджує факт, же зв'язка не є самостатным членом речіння, але належить к предикативному мену як єго составна часть. К выяснію даной проблематіки внесли свій вклад і Ф. Данеш, Р. Мразек і многы далшы чеськы лінгвісты. Што до порівнюющего погляду русько-чеського, ту велику

роль на довгий час зограла *Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy*³, де авторы вычленюють т. зв. чісты зв'язки (*быть, бывать, являться*) а к полозв'язочным заділюють вшиткы остатні часослова у функції зв'язки, што є розуміння дость шыроке, чім ся хотіли зъявно приближити к традичному руському розумінню. Але і так, на розділ од руського традичного розуміння зв'язочных часослов, не поважують за зложены присудкы споїня тіпу: *Волчата родятся слепыми*, але за речіння з часословным присудком (*родятся*) і предикативным атрибуту (doplněk) (*слепыми*). Значный вклад до порівнюющего русько-чеського погляду к нашій темі внесли і Р. Зітек, В. Грабе і далшы.

Із словацьких лінгвістів суть то главно авторы старшой школьскої граматіки⁴, котры уж вважають зв'язку за часослово без конкретного реального значіння і за часть менного присудку в двоєскладнім речінню і предикативной основы (vetného základu) в єдноскладнім речінню. Тото учіння о зв'язці розвинули в многых роботах Й. Ружічка, Г. Горак і многы далшы старшы і сучасны лінгвісты-словакы.

Што до порівнюющего русько-словацького погляду на зв'язку, хочеме спомянути погляды двох лінгвістів, а то А. В. Исаченка і Я. Светліка. А. Исаченко, подля нас, найясніше высловив свій погляд в учебнику руського языка⁵, кедь дефіновав зв'язку „*быть*“ як „*формы соединяющие*“

• Автор статті – доц. ПгДр. Василь ЯБУР, к. н.

подлежащее со сказуемым”, котры не означують ани діяння, ани став (як іншы часослова) а суть лем помічними (служебными) словами на споїна подмета з присудком. Подля автора звязка може быти і невыражена, тогды є речіня беззвязочне. Підкреслює, же в подобных речінях в словацькім языку звязка є повинна (*som, si, je...*). То значіть, же не признає як предікачны категорії звязки, так ани єй нулову форму в індикатіві презенса. Зато за звязку тримать і форми *єсть, суть* в штлістічно ограниченім текстї, як і слово *это* у функції звязки, як і тіре намісто звязки.

Поки іде о погляд Я. Светліка на звязку, на основі нёго є фактічно збудоване і скоро ціле наше рішання вопросу звязки в русиньскім языку.

В руській граматічній традиції є тема звязки розроблена омного шырше як в богемістіці або в словакістіці. Розуміня звязочных і полозвязочных часослов є в руській традиції омного шырше. Плыне то главно з комплексного розуміня присудку і невычленёваня предікатівного атрибуту (*doplnku*) як члена речіня. Шпеціфічным вопросом руського языка є выхабляня (невжываня) форм звязки *быть* в індикатіві презенса, т. зн. вопрос нуловой формы звязки. Розуміня звязочно-менного присудку є становлене кус інакше як в западославянських языках тыж в дослідку іншых поглядів на предікацію. Тов проблематиков ся в руськім языку занимали уж А. Х. Востоков, Ф. Ф. Фортунатов, Ф. И. Буслаев, А. А. Потенба, А. А. Шахматов, А. М. Пешковский, Л. Б. Щерба, В. В. Виноградов і многы далшы. Двое послідніх ся заподівали главно зачленінем звязки к частям речі, кедь напр. Л. Щерба признає за skutочну звязку лем *быть*, котра про нёго зато, же не означує конкретне діяння, є лем помічным словом. Тото тверджіня перевзяв і значно доповнив В. В. Виноградов, котый звязку „быть“ заділює меджі часткы (частицы) і

причленює к ній іщі і звязочне *это* і *как* (поз. главно ёго Русский язык, грамматическое учение о слове, 1947)⁶.

Проблематика звязки, як уж было на зачатку уведжене, є узко споєна і з понятём предікації. На основі многых описів і розлічных поглядів на дану проблематіку, попробовали сьме про наше ужываня таку дефініцію: Граматічна предікація є синтаксічна категорія, котров ся реалізує тіп акту, який вытварять речінёве выповіджіня так, же одношіня высловлёваного факту к skutочности в часі і в модалности є выповідане шпеціфічными граматічными морфологічно-синтаксічными средствами, а то повнозначным часословом або споїнем звязочного часослова з нечасословным выразом.

З того нам потім выходить заключіня, же і під граматічным предікатом треба розуміти член речіня, який є схопный выразити ведно з обсяговов сторонов і предікачны категорії часу і моды (способу), а поприпадї і особы. Также предікація і предікат (присудок) мусять обсяговати фінітну форму часослова будь повнозначного або неповнозначного.

Тото є про нас основный критерій і на становліня того, што може а што не може повнити функцію звязки.

Вернийме ся назад ід звязці, але уж в нашім розуміню. Тоту функцію найчастіше повнить часослово *быти* (*byť, býti, быть*), котре творить єдна лексема із веце значінями:

а) повнозначне *быти* мінімално із двома семантічными значінями: 1. екзистенціалне *быти* (*вода є; воздух є; люде суть* і т.п.); 2. позічне *быти* выражаюче главно місто находжіня (*нянько (є, быв, буде) на загородї; авто (є, было, буде) в гаражу* і т.п.);

б) звязочне *быти*, котре подля векшыны лінгвістів не має ниякий лексічний обсяг, з чім сьме тыж згодні, має лем істе обще ставове значіня в найчістїшій подобі, котрым звязка бере участь на цілковім обсягу звязочно-менного предікату, конкретізованого все зачінём привязочного выразу;

в) помічне *быти* і ёго формы, які фунгують як компонент аналітічной морфологічной формы, напр.: *буду читати*, што є чисто граматічне средство. Звязочне *быти* фунгує в речінях з розлічнов логічно-семантічнов структуров. Треба розлишовати:

а) граматічне значіня звязки, т. зн. єй синтаксічну функцію, котра є в предікації;

б) лексікально-семантічний дуже общій обсяг звязки, котрым є ставовость;

в) логічно-семантічне одношіня в звязочній предікації, яку находиме в двойскладных речінях тіпу: мено – звязка + мено, напр. одношіня якогось розкласованя, кедь єдно понятя є розсягово векше як друге, тогды присудком логічно не може быти субстантів, котрый є визнамово узшыї як субстантів подметовый, напр. речіня тіпу *Стром є дуб; Ссавець є мачка*, ай кедь не є синтагматічно хыбне, але не наповнює комунікачный замір, то значіть же правильно має быти: *Дуб є стром; Мачка є ссавець* і т.д. Логічно-семантічне одношіня в єдноскладнім речіню із звязочнов предікаціёв выражать в основнім кваліфікацію ставу. Не є ту опозічний член, зато цілый опозічний змысел є концентрований до єдиной речінёвой основы, котрый потім выражать став істого одрізку мімоязыковой skutочности, неназваной языковыми средствами. Дакотры лінгвісты (включно Я. Светліка) не признають *єсть* в руськім языку презент-

нов формов часослова *быть*. Мы ся клониме к тому, же руське *есть* (як і русинське *є*) у функції звязки має повне значіння часословной форми: має категорію часу і моду, *є* то ясныи выразитель індикативу презенса. Основный розділ меджі руським языком і словацьким із чеським *є* в тім, же форми презенса *som/jsem, si/jsi...* суть в тых языках нормативны, штілістично неутралны (як тыж і в русинським *єм, есь...*), але в руським звязочне *есть* має істе штілістичне зафарблїня (архаїчність, патетичність, научный штіл і др.), ёго поужытя в сучасности *є* признакове опроті непризнаковой нуловой звязці.

Многы лінгвісты твердят (напр. Р. Зітек, Я. Светлік і др.), а я з тым тверджінём згодный, же ниякы нечасословны звязки типу руського *это, как, словно, точно* і т. п. не повнять тоту функцію, же *є* то позостаток погляду на звязку з логікы лем як на споїво (капчу) меджі подметом і присудком. Кедь бы сьме їх односили к звязкам, потім бы сьме мусили напр. *это был* вважати за дві звязки ідучі за собов. Многы лінгвісты подля нас справно твердят, же на вычленїня уведжєных слов до особитной части речі не екзистують достаточны доводы – як морфологічны (слова розлічных граматічных категорій), так ай лексікално-сінтаксічны. А окрема того напр. *это* не може выразити ани єдну з предікачных категорій. З того выход: і при высше уведжєных словах стоїть звязка *быти* в т. зв. нуловой формі.

Нулова звязка бы ся могла дефіновати так: *є* то неpritомность звязки *быть, быти* там, де тот нуловый десігнатор, стоячий у предікативно вжытого нечасословного выразу має позітивне значіння непризнакового часу і моду індикативу презенса, в опозиції опроті експліцитным формам звязки, выражаючим значіння признаковых категорій (минулого і будучого часу, імперативу і кондіціоналу), причім *є* тот нуловый десігнатор нормальным сістемовым, штілістично неутралным граматічным средством. Зато покладема тіп звязочно-менного предікату з нуловов звязков за єднакый тіп предікату як і із звязков, значіть за зложеный звязочно-менный предікат. З того робиме заключіня, же **звязочно-менным предікатом *є* такый, в котрім предікативне мено *є* споєне з фінітнов формов звязки.** У функції предікативного мена ту може выступати: хоцькотра форма назывника, придавника, містоназывника, числовника, часопридавника, предікативного присловника (предікативу), чутеслово, детермінативна і нумеративна сінтагма (приклады подробніше позерай учебник: Морфологія і сінтаксіс русинського языка, с. 157-159)⁷. Звязка ту служить ід граматічному оформлїню предікації. З того іщі підкреслюєма заключіня, же в речїнях типу: *Він учитель* і *Він був учитель (учителём)* видиме єднакый тіп звязочно-менного предікату.

Звязочно-менный предікат в двоскладнім речїню може быти:

а) зложеный, напр.: *Дівка *є* студентка. Я учитель. Нянько *є* пілот. Нанашко пілот. Нанашко був пілотом. Сын буде доктор (доктором). Сын *є* доктор. Юрко хворый. Юрко *є* хворый. Юрко був хворый* і т. п.

б) складный: *Він приправеный стати учителём. Він *є* (быв, буде) приправеный стати учителём* і т. п.

Як з прикладів видно, во вшыткых такых і їм подобных речїнях нулова форма звязки *быти* (як форма індикативу презенса) повнить ту саму функцію як і експліцитно выражены формы минулого і будучого часу (*быв,*

была...; буду, будеш...).

Нулова форма звязки *быти* в руським і русинським языках фунгує тыж в єдноскладных речїнях як звязочно-менна (часословно-менна) предікативна основа (*vetný základ*) в споїню з предікативным меном, де звязка може быти часточно особнов, а часточно неособнов, напр.: *Вонка тепло. Днесь *є* холодно. Завтра буде морозно. *Є* нам смутно. Вам барз смішно. А нам весело* і т. п. У функції предікативного мена ту можуть выступати: а) предікативы (предікативны адвербії) на -о (рідше на -і або на -е), напр. *Вонка тихо (*є, было, буде*). Вам весело? (*є, было, буде*); добрі, тепліше* і т. п.; б) пасивны часопридавники, на -е, напр.: *На ходбі накурєне (*є, было, буде*); в) субстантивы, напр.: *Тихый літній вечур (*є, был, буде*). Мені не до сміху (не *є, не было*)* і т. п.; г) містоназывник, числовник, нумеративна сінтагма, напр.: *Было десять годин. Няй буде по твоім* і т. п.; г) чутеслово (інтеръекція), напр.: *Вам *є* гей! Там фуй (*є, было, буде*)!* Іщі пару прикладів типу: *мені смутно; вам не ганьба?; днесь забава; теперь густый додж.**

В словацьким языку подобны выразы в номінативі (пописнім, розповідаючим) напр.: *Noc. Ráno. Brieždenie. Izba. Stôl. Široká postel'* і т. п. односять скоріше к тіпам выповідным, але неречінєвым. То саме бы ся могло повісти і о руських выразах типу: *Вечер. Москва. Красная площадь* і др. Близкы к ним суть театралны ремаркы типу: *Písací stôl. Kožené kreslá...* або репортёрскы позначкы типу: *Všeobecný smiech. Potlesk. Oživenie.*

Мы такы і подобны речїня в учебнику однесли к типу **менных** єдноскладных речїнь, в котрых у функції предікативной основы *є* самостатный субстантив або детермінативна сінтагма в номінативі **без звязки**. Тот тіп речїня не має часовы варианты, напр.: *Вода! Поміч! Огень! Крик. Спів. Голосне хавканя. Тихе шептаня. Тихый і смутный голос* і т. д. Такы речїня ся ужывають главні в умельській літературі як особитне штілістичне средство на наведжіня якоїсь ситуації.

Але ці ту можеме зачленити і шелїякы назвы предметів, книг, образів, товарів (*Сіль. Цукер* і др.), назвы їдла (*Пирогы. Галушкы.*), то не *єм* сі істыи.

Лемже тіпы назывників в генітиві (*Воды! Фалаток хліба!* і т. п.) то уж *є* выражіня просьбы (а то *є* речїня!). К даному типу речїнь заділюєма і оптативны речїня типу: *Добрый день! Добру ніч! Слава Ісусу Христу!* і т. п.

В нашім учебнику, жаль, не приводиме дефініцію звязки ани єй подробніший опис. Думаєма сі але, же з повідженого бы сьме могли курто і ясно дефіновати звязку так: **Звязка *є* часословна часть часословно-менного предікату як єдного цілого, яка выражать граматічний час і способ предікату** (темпус і модус), як і ёго згоду з подметом (субектом) речїня. З того плыне і факт, же тоту функцію може повнити **лем** часослово, т. є. тота часть речі, яка указує на предікативны категорії – час, способ і особу. Суть то часослова **звязочны** і т. зв. **полозвязочны** (котры рекоментуєма споїти доведна і назвати **звязочныма**), а тыж часослова **фазовы** і **модалны**, котры рекоментуєма назвати **модіфікаторами** (позерай напр. Я. Светлік, 1979, с. 112-128).

Як бы было може подля нас тоты ушыткы тіпы часослов найліпше характеризовати: Звязкы і модіфікаторы то суть граматічно значімы части зложеных предікатів двойскладных речїнь і предікативных основ єдноскладных речїнь, якы в них **выражають предікачны**

категорії (способу, часу і особи/неособы) і категорії згоди (лем при субекті і предикаті). Єдночасно звязки і модифікаторы внашають до предикату і предикативной особы істу модифікацію значінь даного предикату як цілку своїм властным лексікальным значінём. Фінітны формы модалных і фазовых часослов, вступаючи до зложеного предикату з інфінітивом повнозначного часослова модифікують їх значіння (зато рекомендація назвати їх модифікаторами), лемже на основі своєї основної синтаксичной функції (выражіня предикації – актуалізації они суть фактічно згодні із звязками (т. є. звязков і т. зв. полозвизочныма часословами). Они ся докінця даколи взаємно комбінують і вытваряють т. зв. **зложены звязки і зложены модифікаторы**, напр.: *Янко хоче быти (ся стати) менежером. Ты не смієш быти смутна. Треба быти почливым.*

Звизки і модифікаторы в принципі повнять ту саму функцію, што в часословнім предикаті (простім) повнять фінітны формы часослов, напр.: *Штудент пише (писав). Штудент хоче писати. Штудент буде учителём. Штудент зачінаць писати. Штудент ся став учителём.*

З уведженого ясно выплываць, же звизки і модифікаторы повнять еднаку граматічну функцію, а лексічно ся диференціюють на основі роздільного ступня **семантічної зятяжености**.

Уж сьме указали, яки суть незгодны погляды на звизку в руськім традицінім розумію опроті чеському і словацькому. Але як є то в нашім языку? Што маєме згодне і незгодне в тім вопросі з руськім языком а што маєме згодне і незгодне із словацькім і чеськім языками?

З руськім языком як выходославянським сьме **згодні** в тім, же і в сістемі нашого языка фунгує нулова форма звизки часослова *быти* у формі індикативу презенса, напр.: *Я штудентка. Юрко приємный чоловік. Юрко чоловік приємный.* Лемже в словацькім языку ту є нормов вживаня звизки: *Ja som študentka. Jurko je príjemný človek. Jurko je človek príjemný.* **Незгодні** сьме з руськов нормов в тім, же в русиньскім языку є нормов і ужываня форм індикативу презенса звизки *быти*, напр.: *Я ем штудентка – Ем штудентка – Штудентка ем. Юрко є чоловік приємный. Юрко є приємный чоловік і т. д.*

В ролі звизки в руськім языку выступають і формы *єсть* і *суть* часослова *быть* як бывшы формы 3-тєй особы єднотного і множного чїсла індикативу презенса і їх ужытя є лімітоване уж скоріше указаныма условіями і чують ся як застарілы на місті нуловых форм презенса. Але в русиньскім языку, на розділ од руського, ся то ниякраз не чує як застаріла форма. Наспак, є то в нашім языку звычайна форма 3-тєй особы єднотного і множного чїсла індикативу презенса, брана як рівноцінна з нуловых формов.

В словацькім языку в ролі звизок выступають часослова *byť, bývať, stať sa, stávať sa, ostávať, zostať, zostávať, ukázať sa, ukazovať sa, cítiť sa, pripadať si, tváriti sa, robiť sa* і дакотры іншы (поз. Morfológia slovenského jazyka, vyd. SAV, Bratislava 1966, s. 370-376).

В порівнованых трєх языках найчастіше у функції звизки функціонують (як уж было скоріше уведжене) часослова *быти, быть, byť* (одповідаючи часословам: *être, to be, sein i esse* в французькім, англїцькім, німецькім і латиньскім языках). Найбівшы розділы у формах тых часослов в порівнованых языках суть в індикативі презенса: в руськім языку суть звычайно як нормативны нуловы

формы, яки vznikли як дослідок страты первістных форм ЕСМЬ, ЕСИ, ЕСТЬ... (з парадігмы АЗЬ ЕСМЬ, ТЫ ЕСИ, ОНЬ ЕСТЬ...). В словацькім языку, наспак, одпали особы містоназвывныкы як повинный элемент парадігмы *som, si, je...* Порівнай:

*я Ø болен, мы больны / som chorý, sme chorí
ты Ø болен, вы больны / si chorý, ste chorí
он Ø болен, они больны / je chorý, sú chorí*

Містоназвывнык третєй особы (ці єго позиція) може быти замінена хочьяким меном (*брат, сын, отець* і т. п.)

А ту настає інтересне порівнания з русиньскім языком. В нїм суть фактічно можны три способы выражіня ці споїня звизки із предикативным меном, напр.:

1. *я хворый (нулова форма звизки) мы хворы
ты хворый (нулова форма звизки) вы хворы
він хворый (нулова форма звизки) они хворы*

То є повна згода з руськім языком.

2. *я ем хворый мы сьме хворы
ты есь хворый вы сьте хворы
він є хворый они суть хворы*

Ту є ужыта повна парадігма індикативу презенса і з особныма містоназвывныкыма як повинным элементом. Як повинный тот особый указатель ся обявлять главно в стягнутой формі звизки в 2. особы єднотного чїсла вшыткых трєх родів (*ты-сь хворый, -а, -е*). Тот другый способ ся повностєв одлишує од руського языка, а часточно і од словацького як безпризнаковым ужытєм особных указателїв, так главно поужытєм стягнутой формы.

3. *ем хворый/ хворый ем сьме хворы/ хворы сьме
есь хворый/ хворый есь сьте хворы/ хворы сьте
є хворый/ хворый є суть хворы/ хворы суть*

Тот способ выражіня звизки індикативу презенса часослова *быти* повностєв ся рівнять словацькому языку, хочь єдна выїмка ся і ту обявлять, а то в припустности стягнутой формы 2. особы єд. ч. вшыткых родів і 1. ос. єд. ч. жен. і серед. р. напр.: *Хвора-сь, Марько? Нет, здрава-м, хвалабогу.* Або докінця – *Хвалабогу-м здрава.*

Также можеме конштатовати, же в русиньскім языку суть нормативныма: а) стары формы індикативу презенса часослова *быти* (*я ем, ты есь, він є; мы сьме, вы сьте, они суть*); б) прияли ся як норма і новшы выходославянськы формы з нуловых формов звизки; в) прияли ся як нормативны і западославянськы формы (як в словацькім або в чеськім языках).

Таки стягнуты формы позоруєме в русиньскім языку і у формах минулого часу, напр.: *Наварила-сь жено обід? Наварила-м татарчаны пирогы а уж вчера-м напекла свіжого хліба.*

Теперь іщі пару інформацій ід звизочным і т. зв. полозвизочным часословам. Тяжко найти якусь бівшу групу лінгвістів з еднакым назеранєм на дану проблематіку. Основна проблема є в становлїню граніці меджі полозвизочныма і тыма повнозвизочныма часословами, при котрых тыж може стояти предикативне мено (т. зн. мено однешене через часослово к предмету (субекту). Іднать ся о формално згодный структурный модел: подметове мено – часослово + предикативне мено, напр.: *Володя был веселый – Vlado bol veselý – Влаго был веселый. // Володя вернулся веселым – Vlado sa vrátil veselý – Влаго ся вернує веселый. // Володя остался веселым – Vlado zostal veselý – Влаго зістає веселый.*

(Продовжіня на 21. стор.)

ПОЗДРАВЛІНЯ РУСИНІВ на рік 2019 ч. 1

Дорогы читателі,

вітам Вас на сторінках першого Поздравління Русинів в році 2019. В першій ряді Вам хочу зажелати вшытко добре до нового рока, міцне здоровя, велике щастя і много якостной русиньскої літературы. На многая і благая літа!

Уж традично нашу рубрику зачінам Літературным конкурзом Марії Мальцовской. 14. децембра 2018 ся одбыло завершіня ёго 5. рочника в просторах Інштитуту русиньского языка і културы Пряшівскої універзیتی в Пряшові. До конкурзу ся в данім році приголосило вісем авторів з поезієв і з прозов. Были то нелем знамы мена скушених авторів як Людміла Шандалова, Миколай Ксеняк ці Штефан Смолей, але і авторы, котры суть іщі лем на зачатку своєї писательскої дороги. По презентованю і оцініню засланих текстів каждого автора, порота приступила к выголошіню выслідків конкурзу.

Трете місце здобыв **Осиф Кудзей** з текстами, котры суть комбінацієв класічного жанру байкы і анекдоты, припопрены фалатком гумору і крітікы. Друге місце патрило **Людмілі Шандаловій** і ёй інтімній поезії. Много вызнамів, висока формална сторінка і різнороды темы, то суть інгредієнції тогорочного першого місця 5. рочника Літературного конкурзу Марії Мальцовской. Автором даних текстів був **Юрко Харитун**, котрого рефлексівна і духовна лірика погладила душу каждого члена пороты. Вшыткым авторам гратулюю і желям приязень музы, вірю, же ся з їх роботами стрітíme і на другый рік в шестім рочнику конкурзу.

На конець Поздравління єм нарыхтовав мале меню про любителів прозаічных текстів – афорізмы **Міра Жолбаніча** з книжкы *Хто ся сміє, є мудрый, емотівну капітолу із жывота дротарів од Миколая Ксеняка*, курте повіданя і поезію молодой авторкы – **Домінікы Новотной**, а таксамо поезію нового – зачінаючого автора **Андрія Костелника**.

Мгр. Міхал ПАВЛІЧ, ПгД., Пряшівска універзита в Пряшові,
Центер языків і култур народностных меншын, Інштитут русиньского языка і културы

• Часть участников публічної презентації вітязных літературных работ 5. рочника конкурзу о Літературну премію М. Мальцовской: (справа) ПгДр. К. Копорова, ПгД., Г. Гіцова-Міцовчінова, Мгр. М. Голубкова, Мгр. Т. Латтова, Інж. Л. Шандалова (здобыла 2. місце), І. Латта і Н. Шкурла.
Фотка: М. Павліч

Юрко ХАРИТУН

На берегах чеканя

Приходить час
умыти очі росов.
На берегах чеканя
нашы сны,
як совы у ночі
не будуть спати –
будуть літати.
Іщі треба
контурны недовіры
отесати.
Сердце буде бити
в своїх інтервалах
як колись,
і надале.

Як тя найти

Іщі літо не одлітатъ,
клёпкатъ на двері.
На столі вобрус білий.
На нім квітки-сімокраскы,
дуговы мотылі.
Чекам коли отвориш мі,
якийсь непокій на душі.
Мелодія, схована у траві,
а ты десь сама у вырї...
Як тя найти?
Хочу і я выкупати ся,
выкупити ся з грїхів.

Думкы-валькы

Свою мяжку,
верьбову натуру
зачерям
за тверду –
карпатьску, букову.
Хочу ся підперти на ню.
Мушу іти
послухати тихо,
коли буря змудріє.
Тогды выпадуть мені
мурвані з ока.
Думкы-валькы
будуть на стишкы.

Компромїс

Будь мотылём –
можеш літати.
Але не смієш,
не смієш
на каждую квіточку
сідати.
Будь діамантом –
можеш світити.
Але не смієш,
не смієш
каждому на шыї
вісіти.

Лелїі

Недалеко Полонины –
Руськый Потік,
Поточіны.
Там несу лелїі.
Під хрест хочу положыти
їх нашій Марїі.

х х х

Люблю лелїі,
люблю їх пах.
А який страх,
коли прїють.
Без воды высыхають –
лем так.
І жытя без поезїі
не має смак.
Твої груди – пах лелїй.
Не люблю, коли на них
сплетенина змїй.

Можеш прїйти і ты

На моїх стежках,
пішниках,
не маю страх
із пуджаків,
страшків.
Там ходжу зберати
і в ночі
любовны слова
до стишків.
Можеш прїйти і ты
під мою стрїшку
послухати.

Рїмы

У нашій долині
на черешнях
росли рїмы.
Лем зберай до зайды!
По татраньскых
горах ходжу,
а ту їх не найду.
Не хочу їх велё,
не хочу до жменї,
ани до кешенї.
Може на параду
я бы їх хотїв,
до моїх стишків.
Іщі днесь піду за нима
аж на Полонины.

Такым буду

Сам собов хочу быти,
допереду позерати.
Не обзерати ся,
не плакати,
не стояти як клат.

Твої любовны слова –
полова.
Вітор розтряс.
Смітя в очах,
як ножом рїже,
коле як фрас.

Колись маю аж страх

Очі привыкли
на годинку позерати.
Коли тік-так, тік-так,
лем так.
Як жовна на стромі
клепле свій такт.
Позерам на годинку,
як рокы біжатъ.
Лем так
заграю собі на гусях.
Скрипіня їх
з колыскы несе спів.
Тогды і мамин голос чую
який все вложу до стишків.

Людміла ШАНДАЛОВА

Вчера рано

Затягло ся вчера рано,
посмутніло, стихло вшытко,
моє сердце теперь само
самым жалём бие швыдко.

Не знам, де настала хыба,
Была-сь мій сон, моя міла...
Я ем остав, а ты хыбиш,
з мого сна есь выступила.

Я ем такый, такый бывам,
твої планы – без мене.
В ночі сплю а през день снивам,
а уж ся ніч не верне.

Сповідам ся з грїхів вшыткых
і рахую на небі.
Розплели сьме узлы, ниткы,
не ведуть уж ку тебі.

Затягло ся вчера рано,
посмутніло, стихло вшытко,
моє сердце теперь само
самым жалём бие швыдко.

Рад бы ем ті повів – пребач,
не трап ся уж про мене,
Быв ем, а уж не ем женач,
а уж ся ніч не верне.

Стара дівка

Головонько, чом ня болиш,
чом єсь така завернута?
Щі не было ани коли,
уж мі душа барз пресмутна.

Така смутна як верьбина
похылена над водічков.
Червене є як малина,
од слызонёк моє личко.

Ты єсь ходив, паробочок,
як місячок смотрив згоры,
дуркати мі на облачок,
ці тя пушу до коморы.

А я замкла на два разы,
не хотіла-м тя пустити.
Же ня любость твоя тяжить,
же тя не знам полюбити.

Выскочів єсь на коника,
пішов поза горы-долы,
я остала стара дівка.
Смутна, што ю душа болить.

Воячок

Листочок з явора
посмотрь ся до двора,
што моя міленька
робить днесь звечера.

Заклѐп до облачка,
поздрав ю на личка,
няй ся не страхує
о свого воячка.

Буду воєвати
і на ню думати,
дай, Боже, дай ся мі
до дому вертати.

Дивно мі

Дивно мі,
предивно,
то час ся заставив
над ліснор глубинор,
в сінявій гушаві.

Не мам
што повісти.
Стрітила-м тихо.
Златый тон на листі
під стареньков вільхов.

Блискать ся
помеджі
лучі сонця, де-там,
на траві, на меджі
осіння суіта.

Стромы ся
кланяють
в опарі ку рану,
в покорі чекають
заповідь прадавну.

Осіння пані

Чаровне тихо душу мі обняло,
над водор клонить ся осінній ліс.
Обзерать красу, што нукать зеркало,
в одблиску проміня пошле му лист.

Каждый стром в робі, што з палеты
взяв,
навщівив достойно послідній бал.
Музику вітру листами сплатив,
а тот му в корунах на дяку грав.

Концертом славным вшытко є
спяніле,
повітря обіцять холодный дых.
Ліс щіро дякує за літо прежыте,
По меджі панує ласкавый дух.

Чаровный образ до души загнало,
око ся любує каждый раз в нім.
Осіння пані гордить ся немало,
бо є так прекрасна, а мать і з чім.

Осиф КУДЗЕЙ

(Байкы)

Новина

Раз вечур в селі Словінкы
чітать механік новинкы
і повідать жені: „Яно,
слухай, што ту написано.
Єден професор ракуський
доказав, же мозог людський
творить аж в трѐх четвертинах
незвычайна квапаліна.“

„Но тото?!“ – повідать Яна,
я єм з того шокована.
Кедь то правдива новина
а в мозгу є квапаліна,
єм присягнути готова,
же в тім твоім є бырздова.

**Є ту іщі рада така:
Кедь уж слухате дурака,
та покывуйте головор,
жебы вам тогды нагодов
не зістав розум стояти.**

Неістота

В моторесті „Мотовидло“
дав чашник гостєві ідло
і такой му го учтує.
Гость ся тому зачудує:
– Вы сі думате, якбачу,
же як зьїм, та не заплачу?
– Ні, вам вірю, будьте клюдный,
то грибы суть якысь чудны...

**В дакотрых рештавраціях
є така сітуація,
же там подавають страву
неякостну, аж нездраву.**

Наполеон

Десь в Словеньській републіці
на єдній знамії клініці
просить ся член іншпекції
прімара псіхіатрії:
„Ту у Вас, пан прімар Липа,
є хто найважніший припад?“
Прімар Липа, хлоп як гора,
інформує іншпектора:
„Найважніший є пан Лео –
думать, же є Наполеон.“
Тамтот на то: „Є там того,
таких пацьєнтів є много.“
„Гей, но тот мать думку таку,
же він є фляшков коняку...“

**Тот, хто все думать на фляшку,
мать справды хвороту тяжку.**

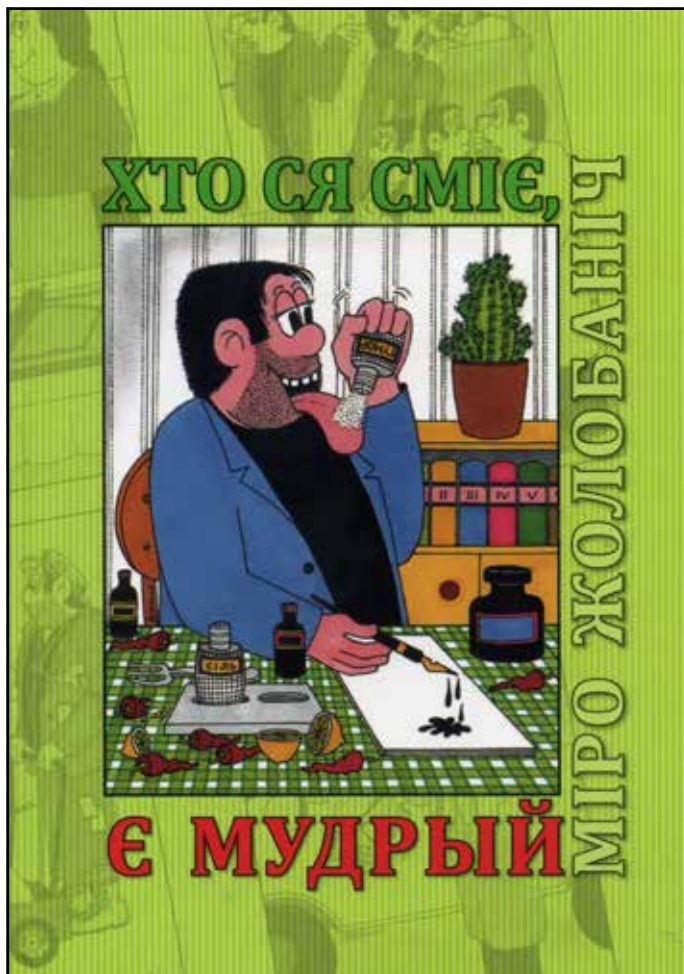
Покора

В літі зо села Калужа
пішла лем сама без мужа
через вікенд жена Ніна
десь на духовне цвічіня.
В понеділѐк, як уж встала,
та мужа поціловала;
на віторок тьж так знова,
а він лем смотрить без слова.
Як на то ішла в середу,
опросив ся допереду:
„Тото є понаучіня
із духовного цвічіня?“
„Гей, так нас там поучіли,
же про мір в душі і в тілі,
няй рано Богу на честь
поцілуєме свій хрест.“

**Хрест мать каждый – я, він і ты,
подобы мать розмаїты.
Тот, хто не прийме свій хрест,
робить нерозумно фест –
многы люде забывають,
же хрест є ключом до раю.**

Хто ся сміє, є мудрый

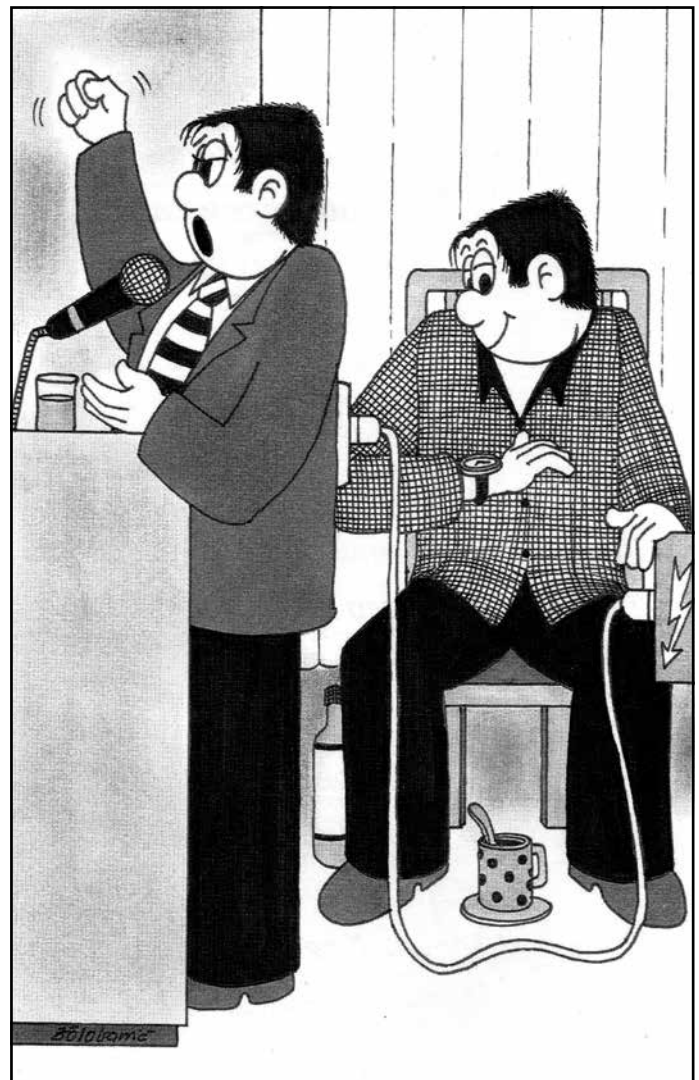
(Афорізми)

- Кедь дакому вразите пястєв до твари, рахуйме з тым, же наразиме на твердость закона.
- Робте так, жебы ваше конаня не мусили рїшати на судї у справнім конаню.
- Усмів на твари вам може замерзнути ай кедь є вонка горячо.
- Вызерать то так, же найвце ся нагоды хвачуть рыбарї, котры нагоднї дашто вхоплять.
- Лысы хлопи то мають в животї тяжке. Найвце тогды, кедь їм живот вісить на волоску.
- Быв то цілесвідомый чоловік. Свій ціль досяг все через мушку і цїльник на свой пушці.
- Не пхайте ся до раю, кедь робите другим пекло на земли.
- На то, жебы сьте были скалопевнї пересвідчены о свой правдї, не мусите дістати скалов по голові.

(Міро Жолобаніч: *Хто ся сміє, є мудрый*, Пряшів: СРПС, 2018, 96 с.; карікатура є од автора з той книжкы; ISBN 978-80-89746-04-0)

- Хлопи, давайте позор на притяжливы жены. В животї вам можуть притяжыти.
- Про неперестанне добиваня кредитів і мобілів днесь хлопи не встигають добивати сердца жен.
- Чортівске добродружество можеме пережыти ай із женов з ангельсков тварєв.
- Розум іщі нікому не пошкодив. Не розумлю, чом го люде так мало хоснують.
- Суть люде, котры мають вшытко в мадзінику, но до головы їм то з нєго уж не дійде.
- Збогатів зато, же цїлый свій дорогоцінний час засвятив збераню дорогоцінностей.
- Окопованєм і підкопованєм грачів супера сі выкопав красны грошы.
- Офензивным тромфом многих наших команд є софістикована дефензіва.
- Гокеїсты, давайте позор на тепле чутя з выгры, могли бы сьте розтопити лед.
- Дакотры люде мають чутя з добрі зробленой роботы ай од того, же ніч не роблять.
- Є смутне, кедь плоды нашой роботы стануть поживов про злодїїв.
- Не вірьте шефови, котрый вам хоче наляти чїстого вина. Зараз вам може дати фукати.

Жмені родной землі

(Повідання з тов самов назвов як книжка)

*Крошнѣ ошарпана,
Крошнѣ позабыта,
Чім єсь про нас была?
Проявом проклятя?
Ці сімбол жывота:
Сила і надія,
Превелика школа
І ключік до світа?*

Же праві ся мусять дябли женити, кедь на мене пришла з нічого ніч горячка і ку тому єм помалы двадцять кілометрів од газды, у котрого бывам. Іщі щастя, же єм зо сыном, бо кебы сам, та не знам, што в тій сніговій каламіті бы-м собі почав, – роздумує камюньскый дротарь Петро Караш.

Гей, днесь єм принучений хворобов перестати майстровати. Няй газдыня зве оправити, латати ці дротовати. Ні, перебачте, завтра гей, но моментално не єм способный. Горячка ня палить, пот з мене квапкаты, ноги мі зослабли. Ледва крошню несучу. А ку тому зимный вітор дуче, снігом до мене пере а тяжкы чорны хмары іщі веде ся на землю спущають. Но мушу признати, же такый час мать на то своє право, бо є марец, а він вывивать танець ту, в Сербії, і у нас – в Замагурі.

Тугше позапинам серзак і гуньку, бо холод ня прешывать, під скору ся загрызати. Но, уж є ситуація ліпша, бо входжу до села, ближу ся помалы ку церькви, де мене бізовно уж сын Миколай чекать. Так сьме ся рано догодили.

– Няню, чом мешкате?

– Є мі, сыну...

– Чом ідете так нескоро? Ці сьте не збачили, же хмары...

Што є вам? Ледва на ногах стоїте.

Такой взяв Миколай вітця під пазуху. – Є вам плано?

– Барз плано, сынку. А так нечekanі ня то взяло.

– Як такы дійдеме ку газдови? Тадь то двадцять...

– Та уж лем даяк, сынку, ся довлечеме.

І плетуть ся польнов дорогов дві поставы биты вітром, понураючі ся до нескоровечерней тмы. Часто ся заставують, о стром і о телеграфны стовпы ся операють.

– Мороз, сыну, ня прешывать, зима трясє...

– Уж ся приближуєме, няню, лем вытримте.

І зась помалы крокы, зась підперать хворого невладного сынова рука, зась чути збыхы, скрипіня зубів... Влечуть ся дві споены фігуры через село, заставили ся перед будинком, в котрім нашли стріху над головов, перешли двір і вошли до своєї ділні. Лампаш ся розсвітыв, старый дротарь ліг на лавку, молодой го поприкрывав, запалив в пецу, поставив на чай.

– Дам вам, няню, хліба і ковбасы.

– Ні, не хочу, – ледва чути одповідь.

– Липовый чай з румом вам поможе.

– Міцно ня стисла зубата. Велє сил єм стратив.

– О два-три дні зубату выженеме. Зась будете як паробок...

– Ой, кебы єсь мав правду. А пот фурт з мене тече.

– Може є то добрі – вытече з вас проклята хворота. Дам вам чісту кошулю. Переоблечте ся.

Довго не доказав з дротаря выгнати хвороту ани міцный чай, ани порошокы з апатыкы, ани мокры обклады. Дротаря Петра хворота змінила на непознання: схуднув, на ногах не устояв, память ся му замолжовала і діривила. Но настав день, кедь як чаровным прутиком махне: вшыткых познав, мав чісту і добру мысль, дротарів-камаратів ся вывідовав, як іде ремесло, што пишуть з дому, якы зарібкы... І газдови дяковав за прихыліня в домі. Каждый од Петра одходив пересвідченый, же о день-два істо двигне крошню зо серсаном і повандрує по своїм раєні. А вечур – кедь навщівы ся розышли і зівстав лем зо сыном – нараз змінив і тему, і оптимістичность мыслі.

– Сынку мій, добрі собі запамятай, што ті повім, бо веце то не повторю.

– Слухам вас, няню.

– Кедь умру, сынку, ты мусиш быти мамі опором, ты мусиш плуг певно в борозді тримати, луку косити, з ліса дерева...

– Чом о таких смутных... Тадь найгірше мате за собов, здравя ся вам навертати.

– Знам, Миколайку, чом ті...

– Мылите ся. Уж сьте перемогли зубату.

– А своєго молодшого брата уч вшыткым роботам: і косити, і косу клепати, і горнці латати...

– Няню, же вы собі з мене утягуєте?

– Свою малу сестру нігда нікому не доволь уражати, зосмішнєвати!

– Вы мене не слухате і лем своє...

– При купованю корунку на долони трираз зобертай.

– Няню, уж дость. Не жартуйте.

– Іщі ті приказую.

– Што ся з вами робить?

– Свою крошню о три-штири рокы даш братови. А дома го зашколь, няй в дротарьстві набуде істоту. Мою крошню ты здідиш.

– Брата вы зашколите.

– Не скач мі до речі. Іщі єдно ті наряджую. Чуджа земля, сынку, є немилосердна. Є барз тяжка. Ани дыхати не дасть. Зато...

– О чім то вы?...

– Зато ті наряджую і тя прошу, сынку мій любый, принесь мі з нашого хотаря три-штири жмені родной землі і посып мій гріб. О тото істе попрось дротарів – моїх камаратів з Камюнкы, Странян, Орябины, Літмановой, Липника, котры в тім раєні майструють. Слухаш ня, сыну?

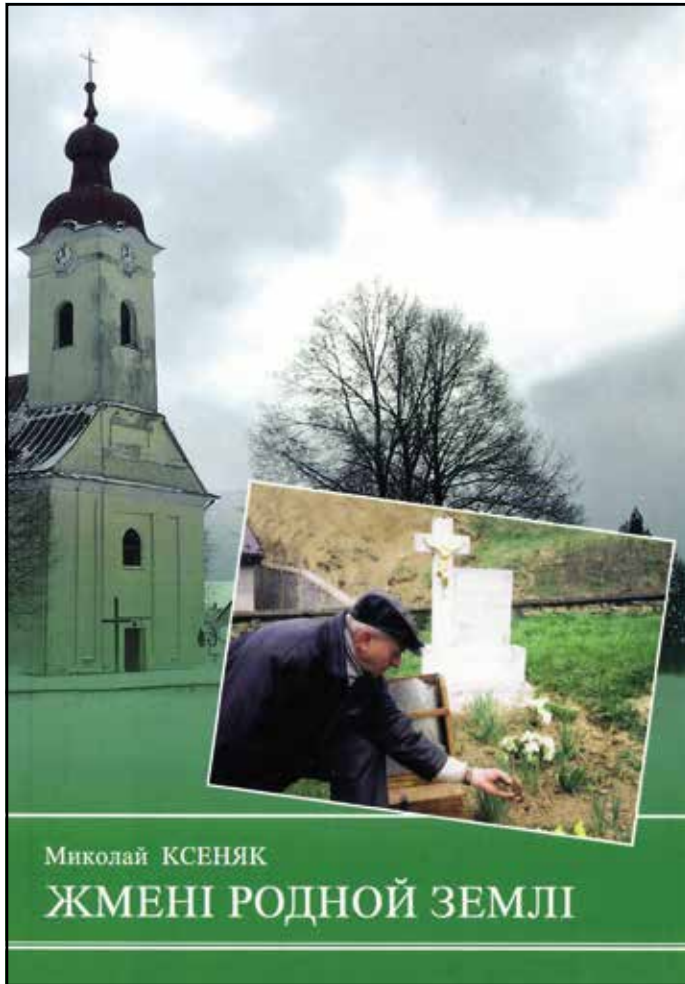
– Слухам, лем тому не розумлю, бо вы завтра двигнете крошню і...

– Запамятав єсь собі, што-м ті теперь наказав?

– Барз добрі. Уіщую вас. Уж спокійно лежте, оддыхуйте і ся не трапте.

– Подь ку мі, няй тя поцілюю і од цілою родины ся одоберу.

І поціловав сивый дротарь трираз сына зо слызами в очах.

Миколай КСЕНЯК

ЖМЕНИ РОДНОЙ ЗЕМЛІ

– Няньку, што ся з вами чинить? Уж ся не трапте...

– Уж исто, сынку, ся не буду довог трапити.

І обернув ся майстер на другый бік. І в тім моменті ся поминула і ёго ясна мысль. Обновила ся му горячка, блуды выкриковав, потив ся, зимніця з ним трясла. Кедь ся перебрав, быв цалком забаторены до себе. О минуту цілый світ ся з ним крутив, в голові му гучало, при сердці остро штыхало. Не помагали чаї, не одогнали брыдоту ани порошокы, ани обклады не полівили болести, а рано... рано наш майстер-дротарь лежав спокійно. Быв вылічены. Ніч го уж не трапило.

Сын мозольнатов руков запер нянёви очі навікы вічны. Выстроіли хрістіанський погріб. На цінтерю в чужніні прыбыв свіжый гріб з деревяным хрестом.

Люде ся розышли. Около гробу остали лем дротарі.

– Не забуду, няньку, – шепче Миколай і утерать слызы.

– Дякую вам, майстрове, і прозраджу вам нянёву послідню просьбу.

І порозправяв і попросив.

На другый день несла пошта в копертках смутну новину до Камюнкы, Орябины... Текли вдовіці слызы болю, плакали сироты, дзвонили погребны дзвоны, в церьквы служыли задушну літургію.

– Што без тебе, Петре, почну? – божейкать вдовіця.

– Хто дрібным дїткам поможе? То в гробі мам сама лежати?

Но ани болести, ани слызы не заставили біг тыжднів, місяців. Ярь одквітла, зерно з рыль звожене. Осінь намішала жовты, баршановы і червены фарбы і першым мозиком помалёвала травы, листья.

В тій осінній частці рока і дротарі – як перелітавы пташкы – готують ся до світа на зарібкы. І Миколай ся договорив з тыма дротаряма, котры з ним майстровали в сполочнім раёні, хто коли двигне крошню на хырбет, но главно, коли ся зыйдуть при гробі. Зродила ся догода: буде то перша новемброва неділя перед обідом.

Подля старых звычаїв ся і Миколай розлучів з мамов, сестров, а молодшый брат му припомянув:

– Од студні!

І повандровав Миколай першый раз без вітця. Ідучі майстровав, галерик ку галеріку прикладав, путовав выходженыма стежкама на юг, дротовав-ціфровав, латав і ку корункам далшы філерікы одкладав. Так ся ближыв ку селу Древіца, де жив ёго газда і котрый бізовно уж на нёго чекать.

По звітаню з газдом і з ёго фамеліев, господарь го заскочів.

– Де маш, майстре, брата?

– О, він мусить іщі підрости. Мать лем девять років. Няй іщі до школы походить.

Першый день по приході Миколай ся з мотыков і граблїчками побрав на цінтерь. Поклонив ся нянёви, клякнув ку хресту.

– Ту ем, няньку мілый. А дома вшытко як ся патрить: мама вас поздравують, брат і сестра вас цілюють. Урода є під стрїхов. Газдованя іде подля порядку. Лем вы нам барз хыбуєте.

Потім ся помолив, оправив гріб, выскубав траву, упевнив хрест. Звязану жменю живых квітків положыв ку крижу.

– Прийдеме, няньку, – розлучів ся Миколай.

Потім молодый дротарь скоро два тыждні майстровав по раёні, обышов села і осады.

Ближыла ся перша новемброва неділя. Миколай ся на ню тїшив, же сповнить, што обіцяв, но і зато, же вшыткы дротарі му истотні... Але мав чомусь і страх: выдарить ся то? Дотримлють слово? Буде то достойне?

Іщі вечур зашов ку гробу, поуправлєвав го, жывы квіткы поукладовав. Вернув ся до ділні, оголив ся, поумывав, облечіня вычїстив, вшытко на завтра нарихтовав. В неділю рано побрав ся до церьквы, но довог там не вытримав. Не дало му то. Вернув ся на газдівський двір, взяв вшытко потребне і выкочів ку цінтерю.

День стояв ясный. Было тихо. На цінтерю – ніхто. Над нянёвым гробом – ани то не хотїв – сі усвідомив, як час быстро уганять: перед роком нянё іщі были повны силы, енергіі, плановали, што дома примурують, же коровку прикуплять... а так нараз їх не звалило, але підтяло. А кебы ходем дома, але...

– Слава Ісусу Хрісту, – перебрав го чійсь голос з роздумованя. Опамятав ся. При гробі стояв Штефо Зима-Феціян.

– Слава і во вікы.

Не стигли собі порядно руки стиснути, уж ся горнули на цінтерь Чеканяк і Кузмяк зо Странян, Каня і Деревяник з Орябины, Глинка з Літмановой, Дзубряк, Шквара, Юрашко, Мартяк і Колярь з Камюнкы. На Николаёве несподіваня обявив ся при гробі і газда.

Притомны автоматічно обколесили гріб і хтось зачав Отче наш. Вшыткы хлопскы голосы ся зляляли до єдного. Гнедь перешли на Богородице Дїво. По молитвах запановало тихо. Миколай не чекав, вытяг мішок з кешені

гунькы, розв'язав го і набрав до жмені глину.

– Няньку любый, подля вашого желаня приніс ем вам родну землю, жебы ся вам легко спало. Першу жменю вам посылають мама із двора спід грушкы, другу ваш сын Андрій од студні, третю дівка Марька зо загородкы, де сьте садили ружы, а четверту я вам давам. Є з поляны з Хотарного, де сьте мі клепали косу до першого покосу.

– Я ті, Петре, набрав на Стражці, де сьме ведно орали нашу скалисту землю, – шепче Сивулька.

– Я з Лысиной од студенкы...

– Я з Дубного, де сьме коровы пасли...

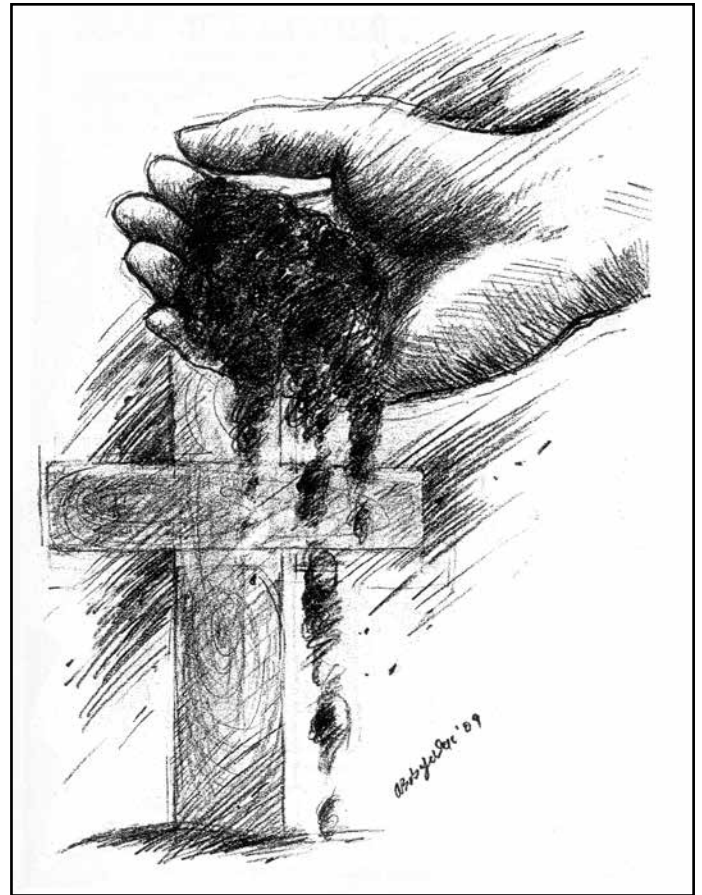
– Я спід Высокой, одкы сьме красоты хотаря обдивлєвали і де сьме поляновы співанкы нотили.

Придали ся і дротарі із сусідніх сел. Цілый гріб був посыпаний роднов землєв, на котрій ся народив, котра познала єго першы крокы, котру не раз перешов своїма ногами, котрой материньске слово і співы коловали в єго кровли, котру цілый жывот кропив своїм потом і котру носив у своїм сердці по світі. Якже бы му могла хыбити ту, де спить свій вічний сон?

Хлопи, кым ся розышли, іщі заспівали Вічную память, блаженный покій. Лем сын Миколай остав клячати при гробі. Схылив ся низко ку хресту.

– Няньку любый, уж є вам легше? Уж є вам ліпше?

(Миколай Ксеняк: Жмені родной землі, Пряшів: Сполук русиньскых писателїв Словеньска, 2009, с. 138, Ілюстрація А. Зозулка з даной книжки, ISBN 978-80-970185-1-1.)

Домініка НОВОТНА

Споминаня

Быв прекрасный день. Стояла перед воглядилом і мати ей чесала довгы волосы. Стягла їх гумічков і пірєву офіну запла спонками. До рюкзака з потлачов Покагон-тас малыма бацюлятыма ручками тискала річі. Теплакы, трічко...

– Мамко подай мі ай зошыт з пером, – завелила пышні, бо дідо минулу пятніцю повів, же ю научіть азбуку.

– Ты ся лем главні уч малу насобілку, – одповіла мати строго.

– Кедь підеме з дідом на тракторі за горб, на насобілку ани не подумам, – повіла попід ніс маленька дівочка...

Ей маленькы крочки мірили на автобусову заставку. В автобусі вже сиділи люде. Мати ей купила листок, поціловала на чело і виступила. Почекала покы ся велика Кароса розбігне, жебы ей іщі замахала...

Быв прекрасный день. Стояла перед воглядилом і чесала сі довгы волосы. Стягла їх гумічков і загладила руками. До ташкы раз-два наметала річі. Теплакы, трічка, плавкы... і сітьку на грибы.

– А не, же з дідом залізете барз далеко, – старостливо, але строго загойкала мати.

– Аж на Україну мамко, – сміє ся попід ніс довговолоска...

Быв прекрасный день. Різкым кроком ішла через місто а сонце ей малєвало пігы на носі. На заставці уже стояло немного людей, котры сі выміняли свої радости і старости. Само собов найважніша тема была копаня крумплів.

– А ваши уже зачали копати? – спросила ся маленька бабка з чорным хустятєм на голові. Была то вдовіця з

нижнєго кінця села.

– Зачали, зачали, – одповіла довговолоска, і кедь знала, же ей одповідь выволать у вдовіці неспокійность...

Быв прекрасный день. Сіла за кормань і подула до села за старыма родічами. Чім ближе к селу была, тым веце ей гріло при сердцю. Застала перед двором і позерала через наполю стягнутый воблак, як ей дідо іде втворити капурру. Бабка стояла на ганку і руков сі підперала сиву голову. Так рада їх видить доведна. Усвідомлєвала сі, же не є ніч важніше, як мати коло себе чоловіка, котрого любите цілым своїм бытєм...

Быв шкаредный день. Стояла перед воглядилом і чесала сі волосы. Пару раз їх поскубла гребінєм. Зохабила їх лем так розтуршавены лежати на плечох. Ішла через місто з амбрелов в руці. Руку ся ей трясли, но не лем од зимы. Ей тяжкы крокы были наміряны на заставку. Хотіла сі купити листок, но не знала выповісти де. Не было треба, шофер ей барз добрі знав і ніч ся не звідовав...

Виступила. Хмары над церьковлєв были барз темны. Ішла по уліці, а ноги лем так тягала за собов. Пришла до двора, никому ся не здравяла. Через воблача малой хыжкы віділа бабчину сиву голову, котру сі бабка підперала обома руками. Сіла сі до алтанку і чекала. Так не хотіла чекати... Вшытко ся в ній сперало, але чекала. Сиділа, чекала... Нараз хлопи отворили капурру. До двору вошла чорна додавка...

... Приперла очі, по лицах ся ей покатуляли слызы як горох. Быв то шкаредный день...

Домініка НОВОТНА

Не є діда...

Там, де родила ся моя стара
мати,
Там ся я все любила вертати.
Зелены горы, чіста водічка,
Сусід сі веде до поля коничка.

В тім краю прекрасно:
В лісах повно звірины.
Вшыткым є ясно,
То нашы полонины!

Теперь не так!
Штоська ся змінило!
Зелене листя
Такой зосивіло!

Рано над селом
сонце засвітило,
а мене так дуже
при сердці заболіло.

Же то уж потята
міло не співають,
уже ани вітор
так красні не дує,
ніч не є, як колись,
так то моє сердце чує.

Трава є зелена,
но не покошена.
Сливка прекрасна,
Но не зароджена.
Поле заросло,
Воду не чути...
«Як єсь тото, Боже,
міг допустити?!»

Уже не віджу білу голов,
Як лізе по лазиві долов.
Ани не поласкать
ня рука велика...
Уже не чути тепле слово
Од наймілішого чоловіка.

На дворі народа много,
пришли спроваджати ёго.
Єдны стоять на ганку,
другы сидять в алтанку.

Тихый плач і дітей стоны,
роззвучали в церькви дзвоны.
Лем внучатам найвекша біда,
Знають, же веце не є діда...

Андрій КОСТЕЛНИК

Дівчатко моє

Хочу быти
твоім хлопцём,
і хоць быває
далеко од себе,
за высокым копцём.

Хочу тя, дівчатко міле,
лем про себе навсе мати,
никому іншому
нігда тя не дати.

Все бы єм хотів смотрити
на твою мілу тварічку,
а ай зато єм написав
про тебе тоту баснічку.

Хочу на тебе смотрити
каждый дничок Божый,
як єм тя першы раз збачів,
цілый світ в мі ожыв.

Сердце мі аж заплесало,
аж ся міцно зрадовало,
і силным, як дзвін голосом
на ня закрічало:

Тоту собі возьми,
тота ті є права!
Сміє ся сонічко,
зеленіє трава.

Як єм збачів твої очка,
зачув голосок твій,
знав єм, же вшытко
почекать,
бо ты єсь
великий сон мій.

Моя мілована
хочу быти з тобов,
хоць бы-м мав терпіти
жаждов і голодом.

Кедь на тя посмотрю,
такой ся радую,
побігну ку тобі
на личко цілую.

Сьме двоє, сьме свої,
навсе так будеме,
никого іншого
не потребуєме.

xxx

Што бы-м ті хотів казати,
можу ті ай написати:
Ты єсь змысел моего жытя,
тым буде ай наше дітя.

Маленькы діточкы нашы,
будуть весело бігати,
купати ся у ярочку,
од щастя ся усмівати.

Як будеме в своїм домі,
там на кінцю села,
коло нас лем самы стромы,
так єсь все хотіла.

Того сна ся мы не здаме,
на нёго все надій маме,
того ся вірно тримлеме,
з Господом то докажеме.

За як довго буде тот сон,
коли ся то вшытко стане?
Треба лем просити Бога,
каждый день – все о то саме.

З молитвов на сердцю,
з усмівом на твари,
іде вшытко легше,
а ніч ся не змарить.

Дуже красне є то жытя,
кедь ты маю все при боку,
тото є мій змысел бытя,
кедь єсь перша в моім оку.

Про мене фурт перша будеш
і з нашыма діточками.
Все обдарована будеш,
найкрасшыма квіточками.

Доц. ПгДр. Василь ЯБУР, к. н., екстерний сполупрацювник Інституту русинського языка і культури Пряшівської університету в Пряшові (Словакія)

Зв'язка і ей фунгованя в русиньскім языку (в порівнанні з російським, словацьким а часточно чеським языками)

(Закінчіня із 12. стор.)

Лінгвісты тоту проблему рішають двома основныма способами:

1. Мінімалістичне рішіня: выголосити за звязку лем часослово *быти* (*byť, byti, быть*), што рекомандують напр. Р. Мразек, Ф. Травнічек, Ф. Копечный і др.

2. Друге крайне рішіня є максималістичне: за звязочне часослово ся выголошує кажде часослово, котре фунгує як транзитівный міст меджі двома менныма членами. Таке розуміння є розшырене в руській синтаксічній традиції, де є звичайным розшыреним терміном – „*сложное именованное сказуемое*“, яким ся розуміє (ці означає) і спінья повнозначных часослов (напр. *прийти, работать, лежать* і т. п.) з менным членом. Є то якась комплексне розуміння присудку, при котрім звязками ся вважають і т. зв. конкретны звязки (знаменательные, вещественные звязки) В чеській і словацькій традиції звичайно одповідать такий руський зложеный присудок (напр. *пришёл последним, работал переводчиком...*) спінья двох членів речіння: часословному присудку і предікатівному атрибуту (нами ужываний термін – *doplnok*). К такому рішіню той проблемы сьме ся припоіли і мы. Є то звязане з тым, же в руськім языку не був довгы роки введеный до сістемы членів речіння термін предікатівный атрибут (второе сказуемое, *doplnok*). Векшына старших руських синтаксістів видить в предікатівнім мені (хоць стоить при часослові) ядро предікату. Хоць є правдов, же в речіні тіпу *Отец сидел мрачный* не є обсяговым ядром предікації *сидел* але *мрачный*, лемже і так при тім предікує і признак сиджіня, який може быти контрастований напр. із *стояти, ходити, лежати* і т. п. То значить, же часослово *сидел* ту не стратило своє лексікальне значіння, а зато є присудковим часословом, а далшый член за ним є предікатівный атрибут (*doplnok*). Присудковость часослова в подобных спіньях є слідна тыж з того, же тото часослово є розвинутелне, бо коло нёго може стояти будь предмет (обект), напр.: *Він привітав камаратів хмуравый*; або обставник (адвербіале), напр.: *Він вышов з дому неспокийный*.

Думаєме собі, же в данім вопросі звязочных часослов є можне найти рішіня спіньём обидвох поглядів (семантічного і функціонально-синтаксічного) їх ужыванём комплексно а то так, же звязочныма часословами будеме вважати тоты, што: 1. выступають в істій синтаксічній позиції (в спінья з предікатівно поужытым выразом); 2. притім мають такий слабый лексікальний обсяг, же самостатно, без припоеного выразу, не выражають повноцінне семантічне значіння, не творять самостатно предікат. (Тото вылучує зачленити ту напр. часослова тіпу *вернути ся, сидіти, лежати* і т. п., зато, же тоты і без далшого выразу суть семантічно себестачны і можуть самы быти присудком.

Так вызначены ці огранічены часослова можеме потім розділити без великих припомінок на дві группы:

1. звязочны часослова (в узшій змыслі) як сінонімы звязки *быти*;

2. полозвязочны часослова (звязочны в шыршій розуміню) як істы модіфікації звязки, называны і нами, ведно з дакотрыма іншыма лінгвістами – модіфікаторами.

Звязочным треба вважати передудыткым часослово *быти* (*быть, byť*) і вшыткы тоты часослова, котры можуть заміняти тото часослово без зміны значіння менного присудку як цілку.

З руських часослов ід ним належать главно: *являются, бывать, явиться, казаться, состоять в, представлять (собой), казаться, оказаться, числится, считается (чем-либо, каким-либо), находится (в к.-л. состоянии)* і дакотры іншы. У єднотливых авторів є їх неєднаке множество (напр. у Я. Светліка, 1979, с. 118 є їх вєще, а в *Přihůnání mluvnicki rus. jaz.*, 1966, s. 109, лем 3 – *быть, бывать, являться*).

В словацькім языку сьме їх выраховали подля академічной морфології (1966, s. 370-376) уж скоріше.

В русиньскім языку безспорно к звязочным часословам належить часослово *быти* (што сьме уж уводили), окрем котрого у функції звязки выступають: *відіти ся, робити ся, зробити ся, раховати ся, стати, стати ся, ставати ся, значіти, находити ся, называти ся, мати, зістати, зіставати, указати ся, указовати ся, чути ся, тварити ся, вызерати, припадати сі* і дакотры далшы.

К т. зв. полозвязочным часословам заділюєме в порівнованых языках такы, котры нелемже повнять предікачну функцію у припоеного к ним часословного выразу і мають слабый лексікальний обсяг як і звязка *быти*, лемже наведе у них є тот обсяг лексікално модіфікований. Іде о модіфікацію фазову і модалну. Зато (выходячі з рекомандації дакотрых лінгвістів, поз. напр. Я. Светлік, 1979, с. 112-118) пропонуєме называти тоту другу группу полозвязочных часослов **модіфікаторами**.

А. В. Ісаченко (Грамм. Строй... II, 1960) тоты часослова называють звязочно-присудковыма. Лемже тоты часослова суть сучастів лем зложеного предікату, т. є. синтаксічного цілого, котрый ся не дасть розложыти на дві часточны координачно споєны предікації, як є то можне у спінья повнозначного часослова з предікатівным атрибутом (*doplnkom*), напр.: *Юрко пришов смутный* можеме розложыти на: *Юрко пришов / він був смутный*. В такий можности або неможности розложіння на дві предікації треба відіти дость сполягливый указатель, коли іде о повнозначне часослово з предікатівным атрибутом (*doplnkom*), а коли о часослово полозвязочне з предікатівным выразом (меном), напр.: *Сын ся став доктором*. В тім речіню не є така трансформація можна, затоже полозвязочне часослово (або модіфікатор) в спінья *Сын ся став* – не творить без припоеного выразу повноцінну комунікачну єдніцю. То значить, же часослова з нутным доповнінем суть полозвязочны, але з доповнительностів лем факултативнов суть повнозначны. З того вшыткого плыне, же тоты полозвязочны часослова ся складають з часослов фазовых і модалных, т. зн. же суть то модіфікаторы з таким доповнюючим значінєм.

Што до модифікаторів в руській, словацькій і чеській мовах, їх перерахунок знайдемо в відповідній літературі, ці ж в підручниках морфології і синтаксису даних мов або в наукових роботах єдиних лінгвістів (русинів, словаків і богемців). Ми ж коротко привнесемо при русинській мові.

К фазовим часословам як модифікаторам в русинській мові можемо однести такі, як: *зачати, кінчати, скінчити, перестати, продовжувати, продовжити, їмати ся, їмати ся*, а може і дакотри далші.

К модальним часословам як модифікаторам належать такі часослова, як: *хотіти, мочи, мати, мусити, здавати ся, робити ся, називати ся, рахувати ся* і др. Як видно, то суть тиж часослова, котри не виражають самостатне діяння, але лем в особній формі указують на воліву, емоціональну або причинну (кавзалну) тенденцію і лем в сполученні з інфінітивом повнозначного часослова виражають властне самостатне діяння. Множество модальних часослов є звичайно ширше, як є уважане в підручниках. Меджі нима бы ся могли вычленити дві групи: 1. **основны (прімарны)**, виражаючи **замір, волю**: *хотіти, бояти ся (бою ся їти), взяти ся (взяв ся зробити), думати (думав зістати дома), вагати (вагав ся спросити), желати (желав сі відіти дакого), не желати (стрітати ся з даким), задумувати (окламати дакого), зберати ся (одійти), обіцяв (зайти), осмілив ся (опоновати), оповажив ся (опоновати), одважив ся (отворити*

очи), ріскнув (выскоčiti); виражаючи **МОЖНОСТЬ**: *мочи, воліти, мати, стати, стигнути, одвикнути (курити), привикнути (скоро вставати), доказати (заспати), не доказав (циганити), умудрив ся (счезнути), высылив ся (ходити), любив (поговорити о ...);* виражаючи **ПОВИННОСТЬ**: *мусити*; 2. **секундарны** із значінєм **заміру**: *бою ся (ходити), взяв ся (высвободити), приготувив ся, приправив ся (одійти), одважив ся (повісти), договорив ся (їти), думав (утечи), желав (порозуміти), задумав (обаламутити дакого), намір'євав ся (написати), обіцяв (прійти), рішив (написати), ріскнув (зістати), зберав ся (одійти), старав ся, снажив ся (выповнити);* **МОЖНОСТИ/ НЕМОЖНОСТИ**: *стигнути (помочи), одвикнути (курити), не знати (циганити), не доказати (кламати), знав (познати), доказати, стигнути, любити (побісідувати), не сміти (выходити з дому) і др.;* **ПОВИННОСТИ/ ПУТНОСТИ**: *приказав (лежати), не дати (спати), принутити (признати ся), радити (одпочіти), попросити (вийти) і многы другы.*

Коли властно мож спознати ці повнить часослова модальну функцію? Думаємо сі, же при модальних часословах агенс (діятель, чинитель) діяння є носителем обсягу модального часослова. Кедь є агенс виражений суб'єктом (подметом), але не є тотожный з агенсом діяння виражений інфінітивом, тогды таке часослова не є модальным.

Позначкы

- 1 TRÁVNÍČEK, F. (1951) *Mluvnice spisovné češtiny II. Skladba*. Praha: Slovanské nakladatelství, s. 627-1116.
- 2 KOPEČNÝ, F. (1962) *Základy české skladby*. Praha: SPN, s. 40-174.
- 3 BAUER, J. – MRÁZEK, R. – ŽAŽA, S. (1966) *Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy 2. Skladba*. Praha: SPN, s. 222-227.
- 4 PAULINY, E. – RUŽIČKA, J. – ŠTOLC, J. (1955) *Slovenská gramatika*. Bratislava: SPN
- 5 ИСАЧЕНКО, А. (1955). *Грамматика русского языка*. Bratislava: SPN, с. 295-307.
- 6 ВИНОГРАДОВ, В. (1947) *Русский язык (грамматическое учение о слове)*. Москва – Ленинград: Учпедгиз, с. 663-676.
- 7 ЯБУР, В. (2015) *Морфологія і синтаксис русинського языка*. Пряшів: Пряшівська універзіта ІРЯК, ISBN 978-80-555-1296-9, 190 с.

Література

- BAUER, J. – MRÁZEK, R. – ŽAŽA, S. (1966) *Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy 2. Skladba*. Praha: SPN, 496 s.
- ВИНОГРАДОВ, В. (1947) *Русский язык (грамматическое учение о слове)*. Москва – Ленинград: Учпедгиз, 794 с.
- HRABĚ, V. (1953) *O druhotném predikátu v ruštině a v češtině*. In: *Ruský jazyk III*, Praha: SPN, s. 3-4.

- ZIMEK, P. (1968) Основные структурные типы простого предложения в совр. русском языке. In: *Slavonic studies*, N2, Melbourne s. 123.
- ZIMEK, R. (1963) *Problematika spony v ruštině v porovnaní s češtinou. AUPO Philologica II*. Praha: SPN, 123 s.
- ИСАЧЕНКО, А. (1955) *Грамматика русского языка*. Bratislava: SPN, 428 с.
- ИСАЧЕНКО, А. (1960) *Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким. Морфология II*. Bratislava: САН, 580 с.
- KAČALA, J. (1971) *Doplňok v slovenčine*. Bratislava: SAV
- KOPEČNÝ, F. (1962) *Základy české skladby*. Praha: SPN, 360 s.
- Morfológia slovenského jazyka*. (1966). Bratislava: SPN, 896 s.
- СВЕТЛИК, Я. (1979) *Синтаксис русского языка в сопоставлении со словацким*. Bratislava: СПН, 396 с.
- TRÁVNÍČEK, F. (1951) *Mluvnice spisovné češtiny II. Skladba*. Praha: Slovanské nakladatelství, 1948 s.
- ШВЕДОВА, Н., ед. (1970) *Грамматика современного русского литературного языка*. Москва: АН СССР Наука, 768 с.
- ЩЕРБА, Л., ед. (1947) *Грамматика русского языка II. Синтаксис*. Москва: АН СССР
- ЯБУР, В. (2015) *Морфологія і синтаксис русинського языка*. Пряшів: Пряшівська універзіта ІРЯК, ISBN 978-80-555-1296-9, 190 с.
- ЯБУР, В. – ПЛІШКОВА, А. – КОПОРОВА, К. (2015) *Грамматика русинського языка*. Пряшів: ПУ ІРЯК, ISBN 978-80-555-1448-2, 328 с.

Вышла історія русинського театру

Недавно у Видавництві Пряшівської універзіты вышов новий високошкольський учебник під назвов *"Історія карпаторусинського національного театру и драматургії"* од ужгородського науковця, видавателя, педагога Інституту русинського языка і культури Пряшівської універзіты – Мгр. Валерія Падыка, к. н. 340-сторінкову публікацію автор написав про студентів студійного програму *Навчання академічних предметів – навчання русинського языка і літературы*.

Спередслово автора

Інститут русинського языка и культури Пряшівського універзітета на сочасній етапі сповняє важну місію. Їму припало рішати многі глобалні проблеми егістенції карпаторусинської гуманітарной науки. Изглядованя історії літературы и культуры – важна складова

сёго процесу. И хотяй в Европі суть дакілько центрів карпаторусиністики, дотеперь лем Пряшівський універзітет бере ся сістемно и многопланово изглядовати процеси розвиваня карпаторусинської літературы.

У рамках студійной програмы «Учительство русинської літературы» інститут приправляє комплет висо-

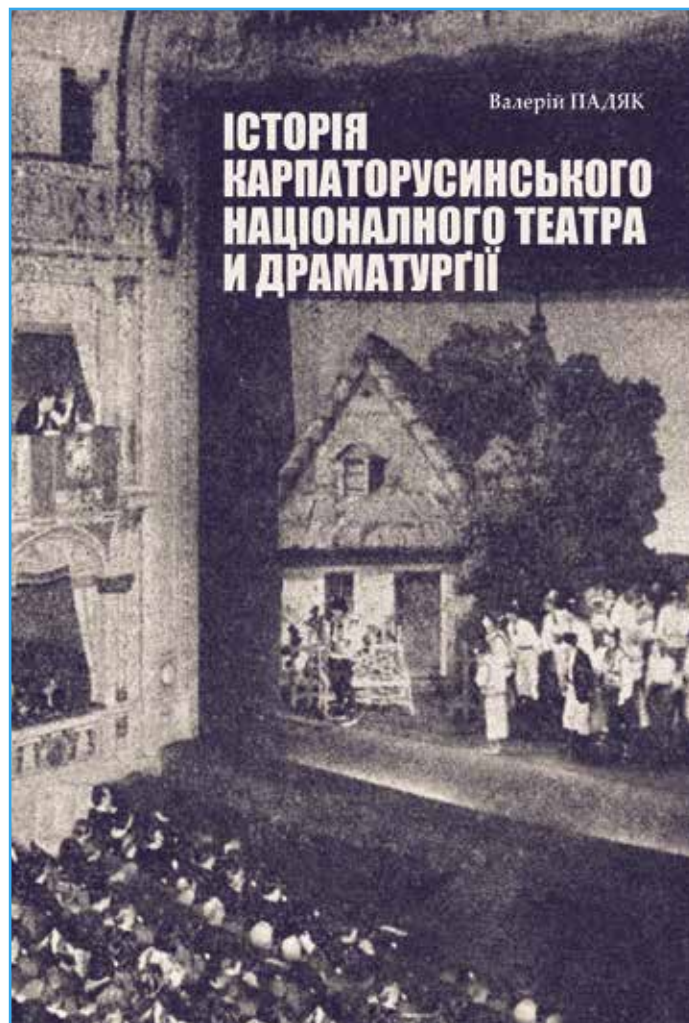
кошкольських учебників про акредитовані учебні предмети, обы заповнити лакуны у процесях изученя культурного наслідства карпаторусинського народа.

Новый учебник «Історія карпаторусинського національного театра и драматургії» вінує ся проблемам поступнёвого формованя драматургії: од народных дохристіанських и пак народно-христіанських традицій через драму часу Просвітенства аж до формованя національного театру doby Будительства и май значущых ёго досягнень часу меживойня. Нитку літературно-історичного изглядованя автор протяг до сочасных процесів одновлення (по паді тоталітаризма) карпаторусинських театралных традицій.

Обектом изглядованя в учебнику суть ушиткі регіоны історичной Карпатської Русі – Підкарпатська Русь, Пряшівська Русь, Лемковина и одчасти Войводина. До того, учебник первый раз в научній и учебній літературі широко проясняє історію театралного житя карпаторусинської діаспори у США.

Учебник у повній мірі застачат студентам матеріал про магістерський курс «Kapitoly z dejín rusínskej dramatickej tvorby a divadla». До того, одділні ёго розділы добрі ся придадут почас изученя других, так магістерських, як бакаларських курсів – докы не суть написані про тоты курсы одділні учебники. Напримір, почас студіованя бакаларських дісціплін в рамках изученя курса «Staršia rusínska literatúra» студенти можут начеряти доста інформацій из *Другого розділа* атсёго учебника, в рамках курса «Rusínska národnobuditeľská literatúra (1848–1918)» – из *Третёго розділа*, а «Rusínska literatúra medzivojnového obdobia (1918–1939)» – из *Четвертого и Пятого розділів*. Матеріал за театралне житя карпаторусинської діаспори в США (*Шестый розділ*) може лячи в основу магістерського курса «Přehľad svetovej rusínskej literatúry». Также на годинах етнографії в рамках літнёго універзитета («Medzinárodná letná škola rusinskeho jazyka a kultúry») легко ся даст поужити матеріал за «лопатку» и «бетлегем» (*Первый розділ*).

Сесь учебник є майповнов верзієв історії драматургії и театра у русинів. Ищи май важным про научників є то, же иде, фактично, за первую сінтетичну працу подля законів обективности и історичной правды. Через вшелякі періпетії політичного житя до днесь нихто из научників не написав історію карпаторусинської драматургії и театра. Межи тым, од дакілко авторів вшеляких політичных орієнтацій (русифілы, «буржуазні» українофілы, советські українські научники, закарпатські советські и постсоветські історики), котрі ся легко приспособлєвали ид правлячому політичному режиму, маєме дакілко регіональных сінтез. Тоты авторы, не жебы ся старали обективно оцінити літературне двиганя, айбо, нарубы, ігнорovali природне право русинів на свою історію, фалшовали факты, превозносячи чужое. Так ся появило читавой число історій за український ци пак закарпатоукраїнський театр, за театры Срібной Земли (?!), театры Карпатської України, український театр Закарпатської України, Український народный театр, українсько-руський театр etc. Жебы обективно оцінити театралне двиганя Карпатської Русі, нам требало по архівах и бібліотеках однайти скоро стовку драматичных творів, напечатаных ци й таких, што обстали у рукопису. Тота робота выдтак ся розтягла на

роky. Барз ціннов туй стала поміч професора Торонтського універзитета Павла Роберта Маґочія, на запрошеня котрого нам ся подарило чєтыри раз (у 2014–2016 рр.) робити у научній бібліотеці карпаторусиністики Торонтського універзитета, де ся сохрєняє унікатна зберька книжок русинської літературы и культуры, котру, при слові, многі роky збирав проф. Маґочій. Также хочєме подяковати невидимым помочникам карпаторусинської історії и літературы. Иде за фанатиків новых технологій, котрі удержувут веб-сайты (од англ. website – площадка, плацик в інтернеті). На тоты веб-сайты вни капчавут доста історичной літературы. Сякі скан-верзії днесь значуцо полегшувут роботу изглядователя-русиніста. Иде туй у первім ряді за американського лемківського діятеля Владека Максимовича (Walter Maksimovich), на веб-сайті котрого (<http://www.lemko.org>) до діспозиції суть стовкы книжок, журналів и новинок лемківської літературы, а также за ужгородський веб-сайт «Русинская Библиотека - Rusyn's Library» (<http://rusyns-library.org/>), на котрому «висит» унікатна колекція книжок из бібліотеки Штефана Бендаса.

Наконець, хочєме подяковати Пряшівському універзиту, котрый у свому видавательстві довів до путя сесь резултат нашой роботы, котрый маєме честь представити на суд любителей карпаторусинської історії, літературы и культуры.

(Спередслово публіковане в оригіналі – підкарпатським варіанті русинського языка.)

50-рочный юбілей Грекокатолицького катедрального хору

Пряшівський Грекокатолицький катедральний хор св. Іоана Хрестителя 19. новембра 2018 по святій літургії представив ся славностным концертом із нагоды 50-го юбілея свого зновузаложія. Зачаток ёго обновліня ся датує на 1. септембер 1968-го року. В тот день хор зачав своє діятельство по скоро двадцятёх роках „насилного умовчяня“ і першый раз выступив при святій літургії днесь уж небогого дірігента Габрьєла Мірошя (1923 – 2007).

Під ёго веджінём хор діяв до року 1998, кедь го вычеряв **Франтішек Шеста**. Істый час сполупрацовав із хором знамый композитор і управователь главно українських, русиньских і шарішских народных співанок **Юрій Цімбора** (1919 – 1989). В сучасности хор діє під веджінём **Валерії Гріцовой**. Рік 1968 є роком, так бы повісти, „зновузаложія“ хору, котрого діятельство было насилно перерушене в році 1950 у звязи із зрушінём Грекокатолицькой церькви у бывшій Чехословакії. Історічно хор надвязав на традицію катедральных хорів пряшівской грекокатолицькой епархії, котры діяли в пряшівській Катедралі св. Іоана Хрестителя од року 1885, кедь, ёго історічно першым дірігентом был канонік **Бартоломей Шаш**. По році 1989, по зміні політічного режіму, были створены условия про розшырїня діятельства хору, а то нелем в рамках Словакії і Чеська, але і загранича. **Самобытностёв хору є, же літургічны співы і пісні презентує в церьковнославянськым языку, чім помагать ку захованю кірілометодьских традицій і цінностей выходного обряду, котры підпорують і утримують главно віруючі русиньской народности.**

В репертоарі хору суть композиції найвекшых класіків выходной сакралной музыки, але і авторів русиньской народности, як **Никіфор Петрашовіч**, **Мірон Петрашовіч** і **Штефан Ладижінський**. Хор выступав на многих культурных і сполоченьских подїях дома і в заграничу, і став ся частёв скоро вшыткых вызначных церьковных свят в центрі Пряшівской грекокатолицькой епархії, днесь уж метрополії – архієпіскопства. Із выступлінь в

заграничу треба спомянути выступліня в Лурдах, Фатімі, Кракові, Ченстоховій, Ніредьгазі, Мішколцю, Ужгороді, Руськім Керестурі, Празі, Велеграді, але і в дакотрых містах Швейцарії. Меджі найвызначнішы выступліня належить выступліня, што ся одбыло при навщіві Святого Отця Яна Павла II. в мадярськым Марія Повчу в році 1991, але главно **при історічній навщіві папы римского Яна Павла II. у Пряшові 2. юла 1995. Незабытным зістає і особна стріча членів хору із Святым Отцём у Ватікані в арілю 1991.**

Членами хору суть люде розлічных професій обчаньского жывота, котры пришли до хору главно по році 1989 і многы суть ёго членами доднесь. Свій вольный час на укор особных інтересів і родины присвячують приправі репертоару і выступліням. Ёго найстаршыма членами, котры пришли до хору перед роком 1989, суть: **Др. Петро Крайняк**, **Мартія Драбова**, **Ірена Куланова** і **Франтішек Бірош**. В сучасности є актуалне доповнїня ёго рядів новыма членами молодшой генерації. В медіалній сфері хор дотеперь ся презентовав выданём ЛП платні **Горі сердця** (1990), аудіоказеты **Хоралы**, компактным діском **Спаси мя, Боже мій** (2007) і далшым діском **Хрістос раждаєть ся** (2008). Награвкы хору были поужыты у многих телевизных документарных філмах і розгласовых релациях. Хор бере актівну участь у прямих передачах Словацького розгласу і Радія Лумен, як і в Словацькій телевізії, Телевізії Лукс з богослужєб у катедралнім храмі, але і з нагоды іншых церьковных і сполоченьских подій.

Доц. ПгДр. Анна ПЛІШКОВА, ПгД., Інштїтут русиньского языка і культуры Пряшівской універзіты у Пряшові, Словакія

АННА КУЗМЯКОВА: 30 РОКІВ НА РУСИНЬСЬКІЙ НИВІ

(Інтервю к 70-рочному юбілею Анны Кузмяковой)

Мгр. Анна Кузмякова ся народила 17. фебруара 1949 року в селі Страняны (іст. назва Фольварк) на Спішу. По середній школі в Старій Любовні (бывша СВШ) выштудовала в роках 1968 – 1972 на Педагогічній факулті УПІШ у Пряшові Учїтельство про II. ступїнь ОШ, комбінацію німецькый язык і література і український язык і література. Нецілых десять років робила в учїтельській професії, найперше в селі Якубяны, потім на Основній школі про глухонїмы діти в Пряшові. Од року 1979 жыє зо своєв родинов у Пряшові, де одробила і найбівшу часть свого актївного жывота, але мімо школьської сфєры. Найплоднішу часть свого актївного жывота Анна Кузмякова присвятила роботі у сфері народностной культуры. Уж 30 років актївно робить у русиньській культурі, в якій

за три деценії нележкой роботы охабила значный слїд. За тот час была редакторков першых пореволучных русиньских періодік – *Народных новинок* і часопису *Русин* (1991 – 2003), в якій ведно зо своїма далшыма колегами-редакторами (Александром Зозуляком, Марієв Мальцовсков, Аннов Плішковов, Кветославов Копоровов) ся запоїла до приправы основных кодїфікачных приручників, главно до проекту першых норм русиньского правопису (1992), а пак першого ортографічного словника русиньского языка (1994), якы вышли під редакцієв доц. ПгДр. Юрія Панька, к. н. Свої редакторьскы і менежерьскы способности пізніше вказала як шефредакторка, языкова редакторка і редакторка нового періодіка *ІнфоРусин* (2003 – доднесь), яке властно выбудовала і доднесь го по-

• Анна КУЗМЯКОВА як председкыня Русиньской оброды на Словенську репрезентовала дану організацію на многих засіданях Світової ради Русинів. Фотка є з єдного із засідань СРР в Пряшові. Фотка: Архів А. Кузмяковой

магать розвивати. Ёй мено як редакторкы і модераторкы є тыж звязане з електронічныма масмедіями: наперед з Редакцієв народностно-етнічного высыланя Словацького радія, про яке дакілько років (2013 – 2017) наповнєвала і репродуковала обсяг популярной релациї *Музичны поздравы*, а в сучасности партіципує на приправі справ (до Радіоновин) з русиньского народностного жывота. А наконець любителі сучасных модерных технологій і главно інтернету ёй мено уж дакілько років (од септембра 2016) регуларно реґіструють з высыланя русиньского интернетового Радія Русин.ФМ.

Способности з роботы, якы наша юбілантка здобыла анґажуючі ся в русиньскім русі по році 1989, могла апліковати і в найвысшых функціях в першій пореволучній русиньскій організації – Русиньскій оброді на Словенську – наперед у функції таємничкы (1999 – 2001) а наслідно і председкыні той організації (2001 – 2006).

З выменованых активіт видно, же Анна Кузмякова найвеце часу присвятила роботі з русиньскым словом – писаным і говореным – а то ці як редакторка і языкова редакторка высше уведжених масмедій, але і як авторка і едіторка розлічных книжных проектів Русиньской оброды, як наприклад книжки: *Материне слово гріх забывати* (2004) – зборника про декламаторів русиньской поезії, прозы і малых сценічных форм, *Фольварк на красным мыййску є* (2005) – зборника народных співанок із родных Странян, *Русиньскы перлы* (2009), *Наша двадцятърічна путь* (2010), *Русины весело і важні* (2013).

Анґажуючі ся в роботі з русиньскым говореным словом, перед 20 роками (1999) ся стала ініціаторков успішного проекту *Духновічів Пряшів* – цілословацького конкурзу в декламациї русиньской поезії, прозы, народного розповіданя, властной творчости і малых сценічных форм, в котрім того року уж по 20-ый раз возьмуть участь главні школярі основных, середніх і високих школ, але і дорослы. Ёго цілєм од самого зачатку є стимуловати навчаня русиньского языка, выглядовати новы таланты

–декламаторів, модераторів, а може і потенціалных авторів – творців літературы в русиньскім літературнім языку. За roky фунґованя проекту в нїм взяло участь понад тїсяч участників, котры вдяка русиньскым активістам, меджі нима і учітелям-Русинам в основных школах переважно на выході Словакії, регуларно приходили і приходять на школьскы і регіональны змаганя, а найліпшы з них каждорочні постувають на цілословацькый конкурз до Пряшова.

Інтерес продовжовати в зачатій традиції і каждорочні анґажовати новых участників проекту наїсто собі выжадує і менежерскы способности, якыма наша юбілантка безспорно діспонує, бо, як з властной скушености знаме, за ходом многих проектів у русиньскій культурі стоять переважно їх ініціаторы, а часто лем на їх плечах лежить їх судьба. Зато треба високо оцінити каждого такого активісту, який по першых, даколи може менше успішных пробах, не перестає ся анґажовати, але такой роздумує над далшыма, успішнішыма рочниками, але і над новыма проектами.

Як сьме увели, за нашов юбілантков є 30 років активной роботы на благо русиньской культуры. Roky успішны і може менше успішны, жычливы і менше жычливы, або докінця нежычливы... Просто такы, якы жывот каждому з нас приносить і каждый мусить глядати свій властный способ як ся зо вшыткыма проблемами попасовати, жебы не застати в половині пути. 70-рочный юбілей жывота мав бы чоловіка заставити попозерати ся дозаду, заспоминати, оцінити, выселектовати плюсы і мінусы, а може, кедь є в добрій кондіції, іщі планувати дале. Думаєме, же при сучасных активітах нашой юбіланткы то може є. Наїсто про круг людей, з якыма сполупрацовала і сполупрацує, є вдяка своїм скушеностям іншпіративна і з їх помоchow може продовжовати традицію зачатых успішных проектів. Кедь не она сама, то мы собі дозволиме вырвати ю з ей каждыйденного робочого колобігу і переорьентовати ей думкы на темы і вопросы, якы – в корешпонденції із замірянєм часопису *Русин* – интересують так ёго читателів, як і нас.

У першім ряді хочеме повісти, же з Анєв Кузмяковов ся знаєме понад 30 років – наперед курто з україньской редакції *Нове життя* (1987 – 1990), но найдовше з роботы в русиньскій редакції *Русин і Народны новинкы* (1991 – 2003), але таксамо з многих акцій і проектів реалізованых у русиньскій культурі по році 1989 аж доднесь. Правду повісти, не подумала бы єм, же даколи я їй буду класти вопросы у звязи з таким визначным округлым юбілєєм, бо тов особов, котра по ей боці стояла найтїсніше, а то в добрім і в планім, была наша сполочна, нажаль уж небога, колеґыня Марія Мальцовска-Параскова (1951 – 2010) – писателька, майстерка нарисів-медайлонів о людєх, од котрой сьме чекали і медайлон к 70-ці ей довгорочной колеґыні і приятелькы. Зато нашым цілєм ани не є проба зробити літературный ці психологічний портрет о юбілюючій особі, але скорше на ей выкресліня схоснуєме приступ праґматічний і реалістічний, так як праґматічнов і реалістічнов – і внаслідку многих періпетій жывота, ці жывотной судьбы – є і она сама.

• *Выходячі з красного юбілєю жывота Анны Кузмяковой, в першім ряді нас интересує, ці і до какой міры ся наша юбілантка стотожнює зо своїм віком? Ці є то досправды лем число, як говорять многы, або є то уж*

дашто інше, дашто важніше, тяжше, або наспак, може в дачім легше?

–3 віком я уж ніч не нараблю, тот ся не дасть выгумовати, рокры ся не дадуть ани придати, ани одобрати. Каждый чоловік на тім світі ся з тым мусить стотожнити, бо інше му не оставать. Головне є, жебы чоловіку в тім віці фунговали руки, ноги і здрава мысль. Як вічна реалістка беру тоты рокры як факт, але і як полеготу. Не бою ся, же рано десь запізню, же ня чекать часом ограниченый робочій день. Ём паном свого часу, котрый присвячую тому, што люблю і што ня іншпірує до далшой роботы, часто і своїм двом внучкам Ванесці і Сашці. Слідую все новы інформації, интересу ся тым, што ся діє дома і за границями, передовшыткым в „русиньскім світі“. Тото ня интересує як особу, але тыж професіонално – жебы ём о тім наслідно поінформовала читателів і слухачів русиньскых масмедій. Тішать ня позітывны інформації зо жывота Русинів, але переживам і тоты неприємны, даколи ся і злощу – чом то є так, кедь ся то дало цалком легко vyrішыты...

• Аня, як ся в сучасности позераш на тот минувший час, на рокры неперерывной роботы про русиньску культуру, про Русинів? Наповнює Тя тота робота, респ. приносить Ті якысь бенефіты, котры мож порівнати із другыма сферами роботы?

– Днес уж позерам на тот час очами чоловіка, котрый того дость пережив, був прямо участный на многих подіях і штось про тот русиньскый рух і зробив. Ці ня наповнює робота про Русинів? Про мене то уж давно не є робота, то є мій повнокровный живот Русиньскы з Русинами і про Русинів. Не позерам на жадны бенефіты і не порівную свою роботу з іншыма сферами, бо таких на порівняннз діятельством в русинстві ани нїт. Мы ся уж помалы 30 років намагаме воскресити тото СВОЄ, што скоро півстолїтя іншы режімы погребли під землю, што уж вызерало як кебы на вічны вікы не мало быти. Нашы люде зазнали уж тільки кривды, баламучіня голов, обіцяня ліпшого жывота на чорній земли України (реоптанты), же многы з них уж стратили інтерес быти Русинами, бо тоты лем хотять быти людми з ліпшым жывотом. А ту аргумент народности тяжко глядати. Але все ся найде якась нагода, жебы і таких людей навернути назад до свого обыстя, до слов матери і ей співу при родній русиньскій колысці.

• Котрый період у русиньскім русі поважуєш за вынятковый (у позітывнім плані) і котры проекты за найприноснішы?

– Без довгого роздумованя мї в позітывнім світлі приходять на мысль рокры 1991 – 1996. Сама собі ём ся зачудовала – чом тот період? Аж ём ся маленько острашила. Тадь то были нелегкы рокры пробуджаня Русинів „з глубокого спаня“, возроджованя давно-предавно забытого русинства, а до того остры атакы з боку проукраїнського табора, же „што вы, Русины, хочете, тадь вы сьте Українці!“ А потім сама брыдота, плюваня на вшытко і на вшыткых, котры тото не хотіли признати і намагали ся штось змінити в тій добрі напланованій лінії. Ішло, не ішло, дерло ся, продерало... Родило ся то барз тяжко, претяжко... Тото знам я, і тоты, што были при тім. З тых, што сьме были при тім і іщі днесь жыєме, то є Александер Зозуляк і Анна Плішкова (ту мам на мысли початкы русиньскых періодік, жебы ся не уразили лабірьскы основателі русиньского руху). А што до проектів? За найприноснішыи поважую *Духновичів Пряшів*. З пропозицієв на ёго орга-

нізованя ём пришла на засіданя выбору Русиньской оброды за председованя Штефана Ладижиньского. Як він, так цілый выбор мою пропозицію прияли. Повіли: „РОБ!“ З єдного боку ём была рада, же ся їм мій план відів добрый і перспективный, але з другого боку ём ся дакус побоєвала, ці ся мї то выдарить, бо в тім часі зачала интернетова доба. Але уж першыи рочник ня пересвідчив, же інтерес о таке змаганя є великий, а так то є донднесь. Другый проект, на котрый ём донднесь пышна, є ЦД *Гімнічны співы Русинів*, котрый мав свою жыву премеру в році 2003 почас 7. Світового конгресу Русинів у Пряшові. Подарило ся мї дати доведна групу професіональных співаків з ПУЛЬС-у, котры наспівали 10 гімнічных співанок. Ё там наш *Отче наш, Вручаніє (Я Русин быв...), Гімна підкарпатьскых Русинів, Горы нашы* (лемківска пісня), *Русин* (гімнічна співанка сербскых Русинів) ці *Многая літа* і іншы часто співаны і граны співанкы на русиньскых акціях. Тото ЦД ся хоснує на початку засідань Світового конгресу Русинів (гімна *Я Русин быв...*), на отворіню *Духновичового Пряшова* і на многих іншых русиньскых акціях. До выдареных проектів можу сміло зараховати і зборник *Русиньскы перлы* (2009), котрый сьме приготували ведно із Штефаном Ладижиньским. У тій публікації суть надрукованы русиньскы співанкы з понад 50 русиньскых валалів з текстом, нотовым записом і коротков характеристіков сел, одкы даны співанкы походять. Меджі нима суть і такы, котры ся співали і в заникнутых селах Стариньской долины, як Руське, Остружніця, Звала... Немало часу (скоро три рокры) ём присвятила готовліню книжки *Наша двадцятьрїчна путь* (2010), котра была выдана к 20-ій рочніці Русиньской оброды на Словеньску. Публікація вышла в двох языках, по русиньскы і по словацькы і мапує повных 20 років діятельства організації. До того часу є то єдиный документ о першій пореволучній русиньскій організації, котрый, окрем іншого, уж послужыв і многым студентам при писаню дипломовых работ о діятельстві Русинів по році 1989. Думам, же цалком добрым і выдареным почіном была і *Філярьска нота* – фестивал русиньского гумору і сатіры, котрый ём зачала організувати в Театрі Александра Духновича в Пряшові. Выступали там русиньскы народны розповідачі, співали ся гуморны русиньскы співанкы, выставлєвали ся гуморны рісункы Федора Віца. Дакус мї жаль, же по моім одході з функції председкыні РОС ся тот фестивал не дарить утримати в такій подобі, як vznikнув. *Дні русиньскых традицій* – то був мій далшыи проект про села, котрый ём успішно запровадила і реалізує ся до днешніх днів.

• Котрый період у русиньскім русі поважуєш за неприязный і котры проекты за менше приносны або абсолютно неприносны?

– Уж саме слово „проекты“ у мене не выкликує ніч приємного. То є нещастливый період про русиньскый рух – організувати народностну роботу на базі проектів. Такый способ підпоры народностной, і нелем русиньской, культуры не є приязный, бо не підпорує систематічну роботу з людми, а то є превелика шкода. Не хочу характеризувати окремы проекты, котры суть приносны ці неприносны? Тяжко повісти. Днесь кезде село, будь-яка організація може подати проект, але який ефект то приносить про русиньскый рух, даколи тяжко знати. Русиньскы фестивалы ся стали уж як кебы модным трендом про многы русиньскы села. Но думам собі, же тоты села, котры в сучасности жадають фінанції на русинь-

ску культуру з Фонду на підпору культури народностных меншын бы мали на своє русинство памятати і при списованю людей, бо штатістика із того посліднёго списованя людей на Словакії (2011) указує, же в наших – первістно русиньскых – валалах днесь уж жыє веце Словаків як Русинів...

• **Як ся по 30-тёх роках позераш на смерованя русиньского руху – з оглядом на ёго (не)компактність?**

– Было зроблено много работы. Не родило ся то легко. Ці уж русиньске высиланя в радю і телевізії, кодифікація русиньского языка, наш Театер Александра Духновіча грать по русиньскы, маме Інштїтут русиньского языка і культуры і многы далшы організації, як наприклад Молоды Русины, котры продовжуть в нами зачатім діятельстві. Уж шестый рік ествує интернетове Радю Русин. ФМ. То є про мене потіхов, же наше діло мать свого продовжователя і нашы ідеї жыють дале. Што ня дакус мерзить є факт, же днесь, кедь уж ествують многы русиньскы організації, мала бы меджі нима быти ліпша сполупраца.

• **Русиньска оброда на Словеньску є першов і найбівшов русиньсков організаціїев, од якої многы правом чекають неперестанно потверджовати ей лідерску позицію нелем на основі декларованя, але главно ініціатівной реалізації пріорітнх задач з оглядом на захованя і перспектіеву русиньской народностной меншыны на Словакії. Думаеш, же має на то потенціал і в сучасности? Кедь гей, в чім го видиш? Кедь ні, можеш порадити як бы го мож было навеструти?**

– Тот факт, же Русиньска оброда на Словеньску (РОС) є першов пореволучнов і найвекшов організаціїев на Словеньску, ей ништо не може взяти. Но од тогды уж vznikли многы далшы русиньскы організації, котры у своїх штатутах мають зафіксованый пріорітнх ціль – возроджованя Русинів. Лемже формы і выслідкы їх работы не все наповнюють зафіксованы заміры і цілі. РОС ся намагать утримати свій тренд з попередніх років в організованю тых акцій, котрых была ініціаторков, як наприклад Духновічів Пряшів, Співы мого роду і многы іншы. Але тым, же фінанції од державы приходять на конто організації аж кінцём рока, ціле діятельство і выдаваня пресы лем

комплікуне. Дакотры проекты ся мусили перекладати на пізнійшый час (напр. *Співы мого роду*).

Але што до потенціалу, думам же сучасный молодой председа РОС Мартін Караш уж за тот час веджіня організації доказав свої немалы способности. Комунікує з Урядом влады СР, жупаном Пряшівского самосправного краю, найновше і о організованю 15. Світового конгресу Русинів, котрый буде того року на Словакії. Утримує сістематічны контакты з русиньскыма організаціїма дома і за границями. Великы недостаткы віджу з боку державы. Бісїдує ся о надштатартній підпорі народностных меншын, яка ся докінця порівнує із словацьков векшынов. То здалека не є правда, бо словацькы організації мають фінанції уж на зачатку рока. Але і того рішають нашы люде, як Петро Медвідь і Мілан Піліп, членове Выбору про народностны меншыны і етнічны группы Уряду влады СР. У тім віджу конкретный потенціал на зліпшіня ефекту з русиньскых намагань до будучности. Хвала Богу, же маме уж молодшу генерацію Русинів, котра є гаранціїев продовжованя нами зачатой работы. На челі РОС є молодой председа Мартін Караш. *Народны новинкы – Інфо Русин* веде молодой освідченый шефредактор Петро Медвідь, на челі интернетового Радя Русин. ФМ є тыж молодой директор Петро Штефаняк. Добру і хосенну роботу роблять молоды Русины Петро Ярінчїк (председа організації), Марек Чопяк, Анна Розкошова і іншы в Кошыцях і в далшых регіонах. Маме на Пряшівській універзиті Інштїтут русиньского языка і культуры, маме професіональный Театер Александра Духновіча, із сцены якого чуєме русиньскый язык, професіональный колектів ПУЛЬС.

Думам, же в сучасности маме людей з богатыма знанями о русинстві, котры вірю, же нашу русиньску ідею понесуть дале. Барз бы ня потішыло, кебы ся русиньскый язык у бівшій мірі учів в основных і середніх школах нашого регіону, жебы наша молодеж знала русиньску сімболіку, до котрой належить і наша прекрасна азбука.

Дякуєме за розговор і Ані жычіме много щастя, здоровья і успіхів в особнім жывоті і работі на благо русиньской культуры. На многая і благая літа!

ПгДр. Кветослава КОПОРОВА, ПгД., Пряшівска універзіта в Пряшові, Центер языків і культур народностных меншын, Інштїтут русиньского языка і культуры (Словакія)

К вопросу алтернацій і повноголося в русиньскім норматівнім языку на Словакії¹

Abstract

It could be claimed that, in the 23 years of Rusyn functioning in Slovakia, its orthographic standards have stabilised to a fair extent. Among the issues that still need addressing and result from the fact that Rusyn is placed between two Slavic language areas – Eastern and Western, the most common problem is maintaining (or breaking) of historical alternations in some words, or their forms. Another, less frequent, problem is “polnoglasiya”. This phenomenon is typical of East Slavonic languages which, in this context, also applies to Rusyn. In the present study, the author looks for answers to possible solutions within the orthographic standards of individual controversial words with regard to the phenomena discussed above.

1. Вступны позначкы

Слїдуючі презентацію русиньского літературного языка в розлічных сферах жывота Русинів, зазначіли сьме дакіль-

ко порушвань правописной нормы в рамках розлічных языковых ровин. В статі сьме ся заміряли на фонологічну языкову ровину а з нёй сьме выбрали два явы – історічны

алтеранції і яв повноголося, о котрых сьме в наших попередніх штудиях не писали. Тема є тым важніша, же ся рихтують на видання орфографічны і першы ортоепічны правила правопису русиньского языка ай з орфографічным і ортоепічным словником. Перед їх дефінітивнов подобов бы сьме мали мати выяснены кедь не вшыткы, так ходем переважну часть спорных часткових правил правопису, але таксмо ай нормативной высловности. Статя vznikла як выслідок послідніх двох засідань языковой комісії при ІРЯК, на котрых были настолены дакотры пропозиції на управу правил в слідуочіх конкретных словах з высшеуведженыма явами.

2. Алтернації вокалів

Общу дефініцію алтернації, як повторюючу ся закономірну зміну звуків, забираючіх єднаке місце у морфемі в розлічних припадах поужытя той самой морфемы можеме апліковати і на русиньскый нормативный язык. Важну роль з погляду характерістики і наслідного заряджіння русиньского языка ід групі виходных славянських языків мають історічны алтернації вокалів (передовшыткым алтернації о>і, е>і) звязаны із законом заніку і вокалізації єрів. Думаєме в тім контексті на общо знамы алтернації о>і (стсл. **конь, возъ, столъ, носъ...** ся змінили в русиньских діалектах взятых за основу кодифікації на **кінь, віз, стіл, ніс**², причім у парадігмі ці словотворіню ся в уведжених словах знову появлять колишній вокал -о-: з *коня*, пл.: *коні*; з *воза*, на *возі*; в *столі*, *столова лампа*; пл.: *домы, іду домів*)...

Алтернація е>і (стсл. **шесть, седъмъ, осень, ведль, плетль...** ся в русиньских діалектах змінили на: *шість, сім, (в)осінь, вів, плів...*, причім у парадігмі ці словотворіню ся в уведжених словах знову появлять колишній вокал -е-: *шестый, семый, в осени, вела, плела*...

Якраз тыма алтернаціями ся будеме займати в нашій статі в контексті сучасного русиньского языка на Словакії, бо правописна норма дакотрых слов і їх форм не є дорішена. Принцип алтернацій, як сьме уже высше увели, є тісно звязаний із заніком і вокалізації єрів. Закон заніку (в слабій позиції) і вокалізації єрів (в силній позиції) обявив чеськый бадатель – професор Антонін Гавлік в році 1888³. У русиньских діалектах тот закон спроваджать у єднотливых формах слов алтернація о > і (у, ы), причім нормативна подоба русиньского языка фіксує алтернант -і. Тот яв, котрый настає в дакотрых русиньских діалектах (тых, котры были взяты за основу кодифікації), а таксамо в русиньскім нормативнім яыку будеме называти: **і-каюча алтернація**⁴. Она є звязана з розвоєм тзв. і-кавізму, котрый є характерный і про українськы діалекты (позерай: Латта, с. 131), а такы формы суть фіксованы і в українськім нормативнім языку. Уведеме на ню приклады: *кінь, ніс, дім, стіл*⁵ (запертый склад КВК⁶, алтернація настає) – *коня, носа, дому, стола* (отвореный склад – КВ, форма ся вертат ід стсл., і появлять ся знову вокал -о-).

Кус інакша ситуація є в припаді алтернації е > і, де нормативна подоба корешпондує із актуальным ставом у вшыткых русиньских діалектах на Словакії, то значить, же у вшыткых русиньских діалектах (і-каючіх, у-каючіх ай ы-каючіх) находить ся лем алтернант -і-: *сім, (в)осінь* (запертый склад – КВК) – *семый, у (в)осени* (отвореный склад – КВ і знову ся появлять вокал -е-)... Подля такого ключа бы мож было барз легко встановити правопис єднотливых форм слов в русиньскім нормативнім языку на Словакії. Но не все є вшытко таке єднозначне і мы стоїме перед вопросом, як вирішити правопис таких форм, де у

живій бісіді сучасных русиньских діалектів не настає алтернація, або настає лем у поєдних діалектах, ай то уж лем у найстаршой генерації Русинів.

Выняткы, коли не треба алтерновати, котры суть уведжени в публікації *Русиньскый язык в зеркалі новых правил про основны і середні школы з навчанём русиньского языка* (Ябур-Плішкова, 2005, с. 14), ани здалека не охоплюють цілу проблематику навколо алтернацій, передовшыткым алтернації о>і, котра робить найвеце тяжкостей. Попробовали сьме дакотры спорны припады (алтерновати ці не алтерновати?) выписати і продіскутовати їх правопис. На самый перед уведеме дакотры лексеми, в котрых подля орфографічного словника *Русиньска лексіка* настає алтернація (в запертім складі). Суть то лексеми (але главні їх формы), в котрых настає алтернація в запертім складі основы слова, в припаді, же є мінімалні двойскладова (але найдуть ся ай припады, де вживателі не алтернують ани в основі єдноскладного слова). В тых позиціях сьме зазначили найчастішы хыбы у правописі, причім в скобках уводиме неправилну форму⁷: **батіг** (не: *батог*) – з **батогом**; **барліг** – до **барлога**; **жоліб** (не: *жолоб*) – до **жолоба**; **Жыд** – **жыдівскый** (не: *жыдовскый*); **конець** – **кінчик** – **кінчїти** (не: *кончїти*); **паробок** – до **парібка** (не: *од паробка*), **парібци**, **парібчїти** (не: *паробци, паробчїти*); **поріг** (не: *порог*) – до **порога**, **прогін** – до **прогона**; **пиріг** (не: *пирог*) – **пирогы**; **ріг** (не: *рог*) – **рога**, **рогы**; **сіль** – **солений**, **із солєв** (не: *із сілєв*); **стіл** – **столы**, **мале стілча** (не: *столча*); **столець** – **стілця**⁸ (не: *столця*); **топір** – з **топором**, **мале топоря**;

Приклады недотримованя алтернації в єдноскладній основі слова: **гній** (не: *гной*) – **гною** – **гноїти**; **двір** – до **дво-ра**; **кіл** (не: *кол*) – **колы**; **кінь** – **коня** – **кінське** (не: *коньске сідло*); **мочі** – **міг** (не: *мог*); **хвіст** (не: *хвост*) – **хвосты**, **ніж** (не: *нож*) – **ножа**, **ножы**; **ріг** (не: *рог*) – **рога**, **рогы**; **сніп** (не: *сноп*) – **снопы**; **піст** (не: *пост*) – **постити**; **твір** – **твору** (але: *людський твор*)...

К тым прикладам придаєме ай офіціалны назвы сел⁹, в котрых рефлектуєме алтернацію: і<о: *Бехерів* – до *Бехерова*, *Регетівка* – до *Регетівкы*, *Вышній Тварожець* – до *Вышнёго Тваріжця*, *Вышня Яблінка* – до *Вышнёй Яблінкы*, *Меджілабірці* – до *Меджілаборець*, *Берестів над Лабірцём* – до *Берестова над Лабірцем*, *Калинів* – до *Калинова*, *Красный Брід* – до *Красного Броду*, *Нягів* – до *Нягова*, *Вышынків* – до *Вышынкова*, *Репей* – до *Репеєва*, *Рокытівці* – до *Рокытовець*, *Валентівці* – до *Валентовець*, *Чукалівці* – до *Чукаловець*, *Михайлів* – до *Михайлова*, *Паризівці* – до *Паризовець*, *Кожухівці* – до *Кожуховець*, *Войтіці* – до *Войтовець*, *Белеївці* – до *Белеєвець*, *Кечківці* – до *Кечковець*, *Нижній/Вышній Мирошів* – до *Нижнёго/Вышнёго Мирошова*; алтернація е<і *Медведже* (од: *медвідь*) – доведна 23 села.

Самособов, сел, котры были в минулости чісто русиньскы, але поступно ся їх жытельство асіміловало, є далеко веце, а прозраджує їх якраз яв алтернації в назві села: *Буківці* – до *Буковець*, *Маківці* – з *Маковець*, *Стерківці* – до *Стерковець*, *Дяпалівці* – од *Дяпаловець*, *Чабалівці* – з *Чабаловець*, *Гунківці* – з *Гунковець*, *Варіхівці* – до *Варіховець*, *Замутів* – до *Замутова*, *Рокытів* – з *Рокытова*, *Зборів* – зо *Зборова*...

Правопис высшеуведжених прикладів поважуєме за вирішений, а хыбы, котрых ся допущають вживателі нормативной подобы суть спіріченіны тым, же вживателі творять неправилны формы передовшыткым під впливом словацького языка (порівнай словацьке: *so solou, židovský, konský, roh, hnoj*...), респ. під впливом виходословацьких діалектів (порівнай: *od parobka, parobci, on toh, piroh, ba-*

toh, stolčok...).

Нормативний русинський язык має але ай винятки з того правила (правила алтернованя в запертых складах). Суть то припады таких слов (або їх форм), в котрых в минулості в дакотрых русинських діалектах на Словакії была зазначена форма з алтернацієв.¹⁰ Часточно такы припады суть уведжены в публікації авторів Ябур, В. – Плішкова, А. (2005): *Русинський язык в зеркалі новых правил...* (с. 14). З того правила визначіме припады, котры можуть быти добрым помічником у правописі тых вживателів нормативной подобы русинського языка, котры творять уведжены форми під впливом українського языка:

1. Не алтернуєме (на розділ од українського языка) в таких формах слов з повноголосєм: *борода – бородка – од бород; ворона – ворон; голова – головка – од голов; корова – коровка – од коров; береза – березка – од берез; болото – од болот; ворота – воротка – од ворот; долото – долотце – од долот*, к ним придаєме ай слово *локоть – од локтя* (в дакотрых діалектах: *од ліктя*)¹¹...

2. Не алтернуєме таксамо в назывниках закінченых на -вод, -ход, -воз, -нос, -ор, напр.: *допровод, водовод, поход, переход, заход, вывоз, завоз, перенос, выбор, табор*¹²...

3. Не алтернуєме в назывниках женьского роду на -ость: *радость, злость, мягкость, скупость, хворота і хворость*¹³...

4. К тому списку придаєме ай слова, в котрых в українськым языку, таксамо як в попередніх припадах, настає алтеранція: *школа – школ, гора – гор, слово-слов, пчола – од пчол, способ – способу, война – воєньский*¹⁴...

Далшы пропозиції на недотримованя алтернації о>і у запертых складах:

а) Недотримованя алтернації в запертім складі ся дотыкать ай перебратах слов – з німецького языка – *дрот* (der Draht), котре в діалектах звучить як *дрит, друт*, або *дрыт*, але нормативний язык фіксує форму *дрот – дротовати – дротарь* (без алтернації), таксамо ай слово *канчов* (з малярського *kančov*), хоць в поєдных русинських діалектах Латта зазначив ай форму: *канчів, канчує*¹⁵.

б) Самособов, слова типу *гость – гості*, (укр. *гість – гості*), *стром – стромы, нохоть – од нохтя* таксамо не підлігають алтернації, бо они в русинських діалектах на Словакії таксамо не мали алтернованы форми, або (як у припаді слов *стром, нохоть* форми *стрім, од ніхтя* суть зазначены лем в поєдных діалектах¹⁶. в) Пропонуєме не алтерновати ай адъєктивну форму од назывника: *ніч – ночный* (не: *нічний*) – *до ночі* (РЛ, с. 157), з форм *ночляг і нічляг*¹⁷ (РЛ, с. 159) пропонуєме лем першу – без алтернації, таксамо як ай у формі: *ночник* (РЛ, с. 159), подобні, як ай приклад слова *кість – з кістєв, кістяный*, але: *од кости, костный* (РЛ, с. 105);

г) Алтернацію е>і не дотримуєме в словах *мед, лед, пец, пацеры*¹⁸ (порівнай укр.: *мед і мід, лід, піч*), а к ним пропонуєме придати ай слово *ведро* (порівнай укр.: *відро*). У словнику РЛ, с. 25 суть уведжены дві форми – *ведро і відро*.

Уведжены пункты суть про тых вживателів нормативной подобы, котры знають дакотрых з русинських діалектів цілком природны, бо такы форми суть їм властны. Проблематичны суть лем про тых вживателів котры ся в минулості учили українськый (котрый, як сьме демонштровали на многих прикладах, алтернацію в запертім складі вживать докладно) язык і фіксують форми з алтернацієв у запертім складі.

Но суть ай припады, де в дакотрім із русинських діалек-

тів ся хосновала в минулості алтернація, но сучасна генерация в даных словах уже не алтернує. В таких припадах при творіню норми односно алтернації кодифікаторы брали до увагы векшыновий принцип і встановили не алтерновати в тых припадах, де то є в живій русинській бісіді незвычайне (суть то припады, кеь алтернація настає лем в дакотрім з выходных русинських діалектів, ай то лем у найстаршой генерации). К таким припадам можемо прирядити форми слідуєчих слов:

коза – од коз (не: *од кіз*¹⁹), *козій* (не: *кізій*); але ці будеме алтерновати у формах: *кізлячий* (або: *козлячий*), РЛ, с. 107), *мале кізля* (або: *козля*, тасамо як ай *коса – мале кіся* – у словнику го не маєме). Не алтернуєме таксамо форми: *бік – боку – бочный* (РЛ, с. 22); *ягода – ягодовый – од ягод*, РЛ, с. 345); *пчола – пчолы – од пчол*, РЛ, с. 272); *яфоры – од яфор* (не: *од яфір*) і дакотры далшы.

Спроны припады:

В русинських діалектах, а в тім одношіню ай в русинськым нормативнім языку на Словакії є значне цісло припадів, де подля правил правопису з року 1995 были припустны двоякы форми – з алтернованєм, ай без нєго. Управа правил з року 2005 не вирішила тот проблем дефінітивно і видить ся, же нас достиг ай в сучасности. Так в сучасности стоїме перед двома вопросами:

1. Спріснити норму і не припустити двоякы форми в поєдных словах? Часточно на тот вопрос дала одповідь дотеперішня управа правил правопису, котра є выслідком работы языковой комісії (Пункты дотеперішней управы были надрукованы в часописі Русин ч. 2/2018, правило дотыкаюче ся алтернації – пункт 20).

2. Як поступовати при далшых спорных формах односно алтернованя? Попробовали сьме порихтовати дакотры далшы спорны припады поєдных слов і їх форм, пропонуючі можности правопису. На самый перед представиме тоты форми, котры сьме вирішили не алтерновати (а в словнику РЛ суть припустны дві форми): *рік – року, рочок, річний і рочный, річник і рочник*: с. 277) – пропонуєме хосновати лем єдну форму *рочный і рочник, рочниця* (не: *річниця*) з аргументацієв, же форми *річний* (як і *рід – рідный*) є властна лем дакотрым выходным русинськым діалектам, а про западны є чужа, таксамо як ай форми слова *збор – зборник* (не: *збірник*), хоць маєме слово *збірка* (слов.: *zbiarka*). Таксамо пропонуєме лем єдну форму (алтерновану в запертім складі ай в отворенім складі) слова: *дзвін – дзвінок – дзвінка* (не: *дзвонка*) – *дзвіночок* (не: *дзвоночок*; РЛ, с. 56).

В русинських текстах ся стрічаєме часто ай з двома формами адъєктива: *різний і розлічний* (в значіню – *неєднакий*). Пропонуєме хосновати лем форму *розлічний*. Друга форма – *різний* є перебрата з українського языка (*різний*) і не є властна русинськым діалектам на Словакії.

Далшы пропозиції: *нога – од ног* (РЛ, с. 159), (або: *од ніг?*);

ніжка і ножка (РЛ, с. 159 таксамо форми: *ножочка, ножонька, ножча?*) – мало бы быти лем: *ніжка, ніжча*, але *ножичка?* – тых форм не є у словнику.

конець – кінця, кінчік, кінчєвий, кінчіти (не *кончіти*). В тім контексті бы мало быти ай: *скінчіти*, (не: *скончіти*, РЛ – 296), але: *конечный* (РЛ, с. 159).

Алтернація е > у

Спорным при кодифікації было встановити алтернант у слові *вечур* (ці *вечор?*). Наконець переважив векшыновий принцип (позерай Латта: Наукові записки 8 – 9, с. 141) і де-

фінітивна подоба є *вечур* (одводжені слова: *вечерній, вечурня, вечурки, вечеряти*) в котрых, як видно, алтернант -о- уже не фігурує. Латта дале конштатує, же рефлекс -у- (намісто обчекованого е > і) є типічним явом в русиньскых діалектах позад шыплячого -ч- (респ. -шч-) в таких словах як: *яшурка, чулка, вечурки, печунка...* Уведжені лексеми мають в українськым нормативнім языку форму з рефлексом -і-: *вечір, печінка, яшірка*, котры суть про русиньскы діалекты нетіпичны.

Алтернація в часословах

Часословны алтернації суть значно комплікованы і не-єднотны. В кождім припадї мали бы зістати алтернації в часословах: *зістати* (РЛ, с. 89), не: *зостати*; *дістати* (с. 58) – не: *достати*; *дізнати ся* (РЛ, с. 57) – не: *дознати ся*.

В презентных формах часослов (утвореных за помочі вокалізованых префіксів по-, зо-, во-, до- наспак, алтернацію не рекомендуєме (так є ай у словнику *Русиньска лексіка*), хоць у групі діалектів, взятых за основу кодифікації ся і ту, в дакотрых припадах алтернує (уводиме їх в дужках), напр.: *послати* (не: *післати*), *потерти, полляти* (не: *пілляти*), *золяти, зохабити* (не: *зіхабити*), *войти, догнати, дорвати* (не: *дігнати, дірвати*) ... – і їх презентны формы: *потру, поллію, золлію, войду* (не: *пітру, пічну, піллію, зіллію, дірву*)... До той групи зарядиме і часослово *почати* і єго презентну форму *почну* (не: *пічну*), хоць по- ту не є у функції префікса.

Алтернація в суфіксі -ова-

До новых правил правопису закомпонуєме таксамо зміну у часослов із суфіксом -ова-, де у презентній формі буде лем алтернант -у-, напр.: *куповати – купую, малівати – малюю* (быв припустный алтернант -і-: *купію, малію* (о/і)...

Алтернація в субстантівах, утвореных од часослов.

Часослово *лопотіти*, і од нєго утворены назывники: *лопотіня* (РЛ, с. 122), *лопіт* (у словнику хыбить); *позоровати* (РЛ, с. 223) і од нєго утворений назывник: *позір*²⁰ (у словнику хыбить) – рекомендуєме форму з алтернацієв. Напротів того, часослово *злостнити ся* і назывник: *злость* (РЛ с. 90), хоць в дакотрых выходных русиньскых діалектах є форма: *злість – злістный*.

Алтернація е>і не є аж таков проблематічно, формы часослов тіпу: *вести – вів, плести – плів, нести – ніс, мести – мів...* суть ясны про каждого вживытеля нормативной подобы. Но найдуть ся ай ту неясности, передовшыткым у формах часослов і од них утвореных субстантівів.

Так, як не алтернуєме у назывнику *выбер* (РЛ, с. 28), утвореного од часослова *выберати*, пропонуєме таксамо не алтерновати у назывнику (і придавнику) *потреба – потрібный* (утвореного до часослова *потребовати*). У словнику РЛ, с. 246 є зафіксована форма: *потрібный* (порівнай укр.: *потрібний, вибір*).

Наспак, алтернуєме формы незавершеного виду часослов: *стрепати* (РЛ, с. 206) – *стріповати* (у словнику хыбить), *метати – змітовати* (РЛ, с. 90).

3. Алтернації, vzniknuvshy naslїdkom procesu історічної палаталізації консонантів

Із знамых з учебника *Морфологія і словотворіння русиньского языка* алтернацій, котры суть уведжені при парадігмі єднотливых частей речі (главні назывників), вкажеме праві на такы консонантічны алтернації, в котрых найчастіше роблять вживателі русиньского языка хыбы (під впливом свого діалекту), але ай на такы, котры суть одлишны од українського нормативного языка. Як першу уведеме алтернацію у формі слов, де сьме в рамках

управы правил правопису по 20-тєх роках од кодифікації зробили зміну. Є то алтернація (взникнувшя в дослїдку історічної палаталізації к/ц'/ч; г/гз', дз'/ж) при творїню імперативу у дакотрых часослов на -чі, напр.: *печі – печі!, встирчі – встриж!, лячі – ляж!, помочи – помож!*²¹.

Наслїдком процесу історічної палаталізації (г/дз/дж; к/ц'/ч; х/с/ш) в русиньскім языку настають алтернації на морфематічнім шві, т. є. меджі корінєвов і флективнов морфемов у дакотрых формах назывників (таксамо од них утвореных деріватів):

- плуралі назывників мужского роду (жывых), законченых на -к, -г, -х, настає алтернація к/ц'/ч, г/дз/дж²², х/с/ш напр.: *вояк – вояци, слимак – слимаци, чудац – чудацци, хробак – хробацци, монах – монаси, валюх – валюси*²³... (порівнай укр.: *вояки, слимаки, чудаки/диваки, хробаки, монахи*...)

- в локалі нежывых назывників мужского роду, законченых на -х і од них утвореных деріватів настає алтернація х/с'/ш: *брїх – о брїсі* (не: *о брїху*) – *брїшок, грїх – о грїсі* (або: *о грїху*)²⁴ – *грїшок – грїшыти – грїшник*...

- в датіві, локалі назывників женьского роду, законченых на -а, і в демінутівах од них утвореных, напр.: *муха – мусі* (не: *мухі*) – *мушка бляха* (не: *бляхі*) – *блясі – бляшка*...

- алтернація ж/ч/г²⁵ настає в особных припонках часослов, але і на кінці інфінітивной основы: *лячі – ляжу* (не: *лягну*) – *легла, застричі – застрижу* (не: *застригну*) – *застригла, злячі – зляжу* (не: *злягну*) – *злегла*... Уведжена алтернація ся розвинула із праславянських груп *gt, *kt, котры дали в русиньскім языку вислїдки ж, ч: *gt, *kt > ж і *gt, *kt > ч (*legti²⁶ < стсл. лежеші < лячі; *mogti < стсл. мошті < мочі). Порівнай укр.: *могти – могу – могла, пекти – печу – пекла, лягти – ляжу – легла*...

- алтернація ст/д/д'/дж²⁷ і алтернація д/д'/дж²⁸, котра є характерна про русиньскы діалекты, а в тім контексті ай про русиньскый нормативный язык в таких деріватах утвореных од часослов: *прясти – пряджа – пряджїня, сісти – сиджїня, відіти – віджїня, одходити – одходжїня, водити – воджїня, садити – саджїня, процідити – проціджїня* (порівн. укр.: *пряжа, прядіння, сидіння, водіння, садіння*)... При послїдніх двох явах алтернації треба ся вернути аж до періоду праславянського языка. Як конштатує професорка Дудашова (Dudášová-Kriššáková, str. 173-174), у вихославянській групі суть три підгрупи языків подля алтернантів за псл. групу *dj > дж > ж у формах назывників і при часованю часослов. До першой групи належить російський язык (*межа, сажя, водить, вожу*), до другой належить білоруський і український язык, в котрых алтернант -ж- ся находить в неалтерначных позиціях (укр. *межа, сажя*; білор. *мяжа, сажя*), а в алтерначных при часованю часослов уже находиме -дж- (*воджу, саджу*). До третей групи належить русиньскый язык, в котрім настала лем перша часть зміны - *dj > dž (*меджа, саджа, воджу, саджу*). Є то важный диференціачный знак, котрый свідчить о факті, же русиньскы діалекты належать к тым вихославянськым діалектам, в котрых ся захавало значне цісло історічных явів, сягаючих до періоду старославянського языка. Розвой псл. груп *dj > dž а таксамо груп *gt, *kt > ж, ч к ним належить.

4. Повноголося

Про виходну групу славянських языків є характерный яв повноголося, котрый є характерный ай про русиньскый язык. Але, як сьме уводили у своїй статї *Словник А. Павловіча і сучасный русиньскый язык* (друкована в році 2010 у зборнику МРК), іщі в творах А. Павловіча (друга по-

ловина 19. стороча) сьме нашли порушіня яву повноголося в таких словах (слова сьме глядали подля орігіналу поезій А. Павлович: Избранные произведения, Пряшів, 1952): *хранили ся* (с. 62), *дети наши драгы* (с. 85), *главка* (с. 96), *гварит* (с. 116), *вичности врата* (с. 157), *злато, перстень чистозлатый* (с. 361, 364), *блато* (с. 376), *врагов* (с. 398). На першый погляд бы ся віділо, же векшына тых слов – подля їх форм, є перебрата зо сусіднього словацького языка, респ. виходословацьких діалектів, бо выказують формальный знак западного языкового ареалу. Мы але находиме такы істы формы слов і у словнику церьковнославянського языка автора М. Штеця: *врагъ* – неприятель, противник (с. 57), *драгъ* (*drahŭ, vzácny, milŭ*, с. 77), *древо* (*strom, ker, drevo, kôl, kyj, druh stromu*, с. 77), *глава* (*hlava, celý člověk, alebo jeho duša, ľudský život, vrchnost' cirkvi, vrchol, končiar, náčelník, vodca*, с. 64). Што ся тыкать далшых припадів порушіня повноголося в русиньскім языку, нашов їх і знамый лінгвіста Василь Латта і описав у своїм матеріалі: **Полногласие в украинских говорах Восточной Словакии**, причім характеризовав тоты лексеми як славянізми, котры ся фіксували під впливом **церьковнославянської** літературы. На другім місті Латта означив полонізми, а напослідок – словакізми. Тых словных форм є дость много і, як сконштатовав В. Латта, они ся продовжують хосновати аж до западных частей Закарпатської области України. На основі тых фактів вычленив языкову область северовыходного Словенська і западну часть Підкарпатя як окремый і шпеціфічний діалектний масив, зо вшыткыма знаками переходного языкового ареалу – виходославянського і западославянського. В контексті высшеуведженого ай русиньскый нормативный язык на Словакії респектує таксамо дакотры вживаны формы таких слов, причім можеме выділити дві группы:

1. Лексеми (без повноголося), котры походять із слова з повноголосём, або формы, хоснованы двояко – з повноголосём, ай без повноголося: *болото – блатник; верещати – вреск; ворота – брана/бранка; веред – вред; волоčiti/влечи; голосити – вогласкы; воболонка/ блана; здоровья/здравя; выздоровити/выздравити; городити – загородка/загородка; нагородити/наградити/наградник; перестати/престати; переспати* (але: *престати жену – преспанка*); *терезый; через/през; короста/хроста?*; *страна/сторона; странка/сторінка; полошати/плашити, але: полохий; короткый/куртый.*

2. Слова, котры ся хоснують лем у формі без повноголося: *злато, златый; брало; бранити; мрак (хмара); страж, стражити* (РЛ ай форма: *сторожыти, с. 306*), *стражник; трачки; властный; краль, кралёвский, кралёвство; драга/градьска* (в РЛ є і форма: *дорога, с. 65*); *главосікы; клат,*

*клатик; главный, главні; владіти, влада; предплатне і дакотры далшы*²⁹.

5. Заключіня

Языковый ареал русинів ся находить меджі двома славянськыма языковыма ареалами – зо вшыткыма знаками **языкового пограніча** – виходославянського і западославянського. Якраз тым є шпеціфічний, же несе знакы обидвох языковых ареалів, на высвітліня дакотры языковых явів, характерных про русиньскы діалекты, як сьме вказали, треба нам вернути ся до церьковнославянського, даколи ай до старославянського ці докінця праславянського языка.

Представили сьме два історичны явы, котры суть характерны нелем про русиньскый язык, але ай про найближшый з родини виходных славянських языків – про український нормативный язык. Як сьме вказали на дакотрых прикладах, русиньскый нормативный язык має свої одлишности. А то ай у фонологічній языковій ровині, котру лінгвісты поважують із ушыткых за найпевнішу. Представили сьме:

1. вокалічну алтернацію *o>i, e>i* з періоду тзв розвоя ікавізму в українськім языку³⁰ і выняткы з той алтернації, характерны про русиньскы діалекты (розпрацованы Василём Латтом іщі в 50-тых роках минулого стороча);

2. дакотры консонантічны алтернації, характерны про русиньскы діалекты (одлишны од алтернацій українського нормативного языка, вяжучі ся к періоду старославянського і церьковнославянського языка);

3. повноголося і ёго выняткы, котры вяжуть русиньскы діалекты к періоду хоснованя церьковнославянського языка карпатської редакції (і котры хосновав у своїх творах ай А. Павлович).

Выбрали сьме лем тоты явы, в котрых роблять вживателі нормативной подобы русиньского языка найчастіше хыбы. Суть то передовшыткым тоты вживателі, котры суть під впливом українського нормативного языка, бо, як сьме вказали, в русиньскых діалектах на Словакії такы алтернації ся не хоснують, они суть про Русинів на Словакії незвычайны. Такы шпеціфікы русиньскых діалектів мали бы сьме рефлектовати і утримувати в нормативній породбі РЯ, бо тым є наш язык унікальний, не хосновати (ці з незнаlosti языка, або з інших причін) українізми, котры нас, нажаль, вертають до недавной doby – до часів хоснованя українського языка). А тот, як знаме, Русины не прияли за свій материньскый з розлічных причін, но єднов з них были ай одлишности в нами уведжених формах єднотливых слов з алтернацієв і повноголосём.

Позначкы

1 Publikácia je výstupom z grantovej úlohy projektu VEGA Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky a Slovenskej akadémie vied Dynamické procesy v súčasnej jazykovednej slavistike III. č. 1/0383/17 (2017 – 2019).

2 В у-каючіх русиньскых діалектах находиме рефлекс -у-: *кунь, вуз, ступ, нус...*, в ы-каючіх русиньскых діалектах з рефлексом -ы-: *кынь, выз, стыл, ныс...*

3 Гавлік формуловав закономірность зануку ерив у слабій позиції і їх вокалізацію в сильній позиції.

4 Як сьме высше увели, русиньскы діалекты на Словакії утримали до сучасности далшы два рефлексы -у-, -ы- за стсл. -о- (будеме їх называти у-каючі і ы-каючі алтернанты).

5 В українськім норм. языку така сама форма, лем з помягшенима попередніма консонантами в припадах: *ніс, дім, стіл* [*н'іс/д'ім/ст'іл*].

6 В запертім складі (будеме го означувати КВК – консонант, вокал, консонант) настає высшеуведжена алтернація, але в отворенім складі (КВ – консонант, вокал) ся в уведженім слові обявлять колишній стсл. вокал -о-.

7 З неправилныма формами ся стрічаєме передовшыткым в русиньскых медіях (друкованых ай інтернетовых), але таксамо у герців на сцені ТАД у Пряшові, ці в РТВС – русиньскім народностнім магазіні.

8 У подобнім слові (утворенім за помочі суфікса -ець) *вдовець – вдовця*, в словнику РЛ, с. 25 не маєме зазначену алтернацію, она є слідна лем в поєднх лабірських діалектах (*водвєць – вдівця*).

9 Із 68 сел, в котрых ся мінімально 20% жытелів приголосило в посліднім списованю к русиньскій народности суть 23 такы села, в назві котрых настає алтернація.

10 Операли сьме ся о діалектологічний атлас Василя Латты, котрый робив выскум русиньскых діалектів на території виходной Словакії в половині минулого стороча. Латта у своїй штудії **К вопросу икавизма в украинских говорах Восточной Словакии** (Ін: *Наукові записки*, с. 134-135) при высвітлєваню дакотрых форм з алтернацієв вергать ся к церьковнославянському языку, де формы *бог, свята трійця* в поєднх русиньскых діалектах в говореній бісіді мають формы: *пан-біг, панбуг, біг бы тя покарав, свята трійця, трийця* (настає алтернація *o > i, u, ы* – подля діалектної области).

11 Порівнай українськы формы: *од борід, голівка, корівка, берізка, од*

беріз, од воріт... В. Латта зазначив в поєдних русинських діалектах на Словакії ай форми: ворона - ворін, хворота - хворіт, корова - коріє (позерай: Латта, (1979-1981). В. *Наукові записки* 8 - 9, с. 137).

12 Порівнай укр.: похід, перехід, захід, водопровід, вивіз, вибір, табір...

13 В і-каючих виходних русинських діалектах ся доднесь хоснує форма на -ість: радість, злість, скупість, хворість, в у-каючі діалектах буде: злусть, радусть, хворусть, скупусть, ы-каючі діалекты мають форми: злысть, радысть, скупысть...

14 Порівнай укр. слово - слів, школа - шкїл, гора - гір, спосіб, війна - воєнний, бджола - бджїл...

15 Подобны слова, в котрых ся в русинь. діалектах сохранияють ай в отвореных складах рефлексы -у-, -і- : ключ, клїч - ключі, клїчі; брїх, брюх - брїхы, брюхы; нормативна подоба фіксує: брїх - брїхы, ключ - ключі.

16 Позерай: Латта, В.: К вопросу икавизма в українских говорах Восточной Словакии. Рефлексы этим. «о» в новозакрытых складах. In: *Наукові записки* 8 - 9. (Михайло Ричалка, голова редколегії), Пряшів: Культурний союз українських трудящих у Чехословацькій соціалістичній республіці, 1979 - 1981, с. 134.

17 Од укр. *ночувати* - *нічлїг*.

18 Походить із виходословацьких діалектів (*pacerki*), варіанту *пацюркы* хоснують в маковицьких русинь. діалектах.

19 В дакотрых виходных русинських діалектах: *од кіз, од пчїл, од ніг, ніжочка, панбіг* (але: бог - божый), *жывіт* (але: *жывятный*)...

20 Приклад: *Тот чоловік має такий недобрий позір.* (Треба одлишовати од назывника *позор*: *Давайте на дїтвака позор, жебы не упав*).

21 Зміна зроблена на пропозицію языковой комісії (із можных варіант варіант: *Встризь! Лязь! Помозь!, Впразь! Пець!* - котры суть в сучасности жывы лем на малій теїторії, взятій за основу кодифікації).

22 Алтернацію г/дз/дж сьме нашли в діалек. подобі лексеми *борсуг/борсудзи/борсуджїй* (нормативно: *борсук/борсуци/борсучїй*)

23 В дакотрых виходных русинських діалектах: *вояци, пияци, Руснаци*, але: *валюхы, хробакы, слимакы*...

24 Іде о церковнослав. слово, котре ся хоснує во векшій мірі у формі - *о грїху*.

25 Алтернація ч/ж/г: *лячі/ляжсу/ляже/ліг*.

26 Псл. *legti; 1. особа сінг. *legQ. In: Sławski, F. (1970). *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Tom IV. Kraków: Nakładem towarzystwa miłośników języka polskiego, s. 93.

27 ст/д/д' /дж: *пратї/прате/пратуць/пратджа; сїсти/сидить/си-*

дять/сиджу
28 д/д' /дж: *водити/водить/водять/воджу*
29 Порівнай укр.: *золото, золотый; боронити; сторож - сторожати; король, королівський, королівство; дорога; головний - головоно; володіти;*
30 Латта, В. (1979 - 1981). К вопросу икавизма в українских говорах Восточной Словакии. In: НОВАК, Михайло (ед.): *Наукові записки* ч. 8 - 9. Пряшів: КСУТ, с. 131.

Література
DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J. (2015) *Vývin rusínskeho jazyka a dialektológia. Vysokoškolská učebnica*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove - Ústav rusínskeho jazyka a kultúry, 285 s., ISBN 978-80-555-1294-5.
КОПОРОВА, К. (2015) *Фонетика, фонология и ацентология русинского языка. Высокошкольський учебник*. Пряшів: ІРЯК-ПУ, 115 с., ISBN 978-80-555-1277-8.
ЛАТТА, В. (1991) *Атлас українських говорів Східної Словаччини*, Братислава - Пряшів, 1991.
ЛАТТА, В. (1979 - 1981) Полногласие в українских говорах Восточной Словакии. In: НОВАК, Михайло (ед.): *Наукові записки* ч. 8 - 9. Пряшів: КСУТ, с. 18 - 30.
ЛАТТА, В. (1979 - 1981) Словацько-українська мовна межа. In: НОВАК, Михайло (ед.): *Наукові записки* ч. 8 - 9. Пряшів: КСУТ, с. 92-105.
ЛАТТА, В. (1979 - 1981) О классификации украинских говоров. In: НОВАК, Михайло (ед.): *Наукові записки* ч. 8 - 9. Пряшів: КСУТ, с. 119 - 126.
ЛАТТА, В. (1979 - 1981) К вопросу икавизма в українских говорах Восточной Словакии. In: НОВАК, Михайло (ед.): *Наукові записки* ч. 8 - 9. Пряшів: КСУТ, с. 131 - 143.
ЛАТТА, В. (1979 - 1981) Рефлексы общеслав. *ѣ и изменение и > і в українских говорах Восточной Словакии. In: НОВАК, Михайло (ед.): *Наукові записки* ч. 8 - 9. Пряшів: КСУТ, с. 85 - 89.
ŠTEC, M. et al. (2009) *Cirkevnoslovansko-slovenský slovník, Diel I*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove - Pravoslávny kňazský seminár, 187 s.
ŠTEC, M. - KOCVÁR, V. (2012) *Cirkevnoslovansko-slovenský slovník, (Stručná gramatika cirkevnej slovančiny), Diel II*. Prešov: Pravoslávny kňazský seminár, 275 s.
ЯБУР, В. - ПЛІШКОВА, А. (2000) *Русинський язык в зеркалі нових правил русинського правопису*. Пряшів: Русин і народны новинки, 128 с. ISBN 80-88769-61-2.

70-роча Русина, знамого неврохірурга проф. МУДр. Юрія Штеня, др. н.

22-го новембра 1948-го року в селі Кленова на Снинщині народився Юрій Штеня, доктор-неврохірург, науковець, високошкольський педагог.

Выштудовав Лікарську факульту Універзїты Коменського (ЛФ УК) в Братїславі. Од скінчїня штудїй (1972) робить на Неврохірургїчній клініці ЛФ УК, од року 1992 є предноста той клінікы, заєдно з тым є лектором ЛФ УК і Словацькой здравотной універзїты в Братїславі. В роках 1975 - 1979 абсолвовав екстерну аспїрантуру в Москві, доцент, кандидат наук,

доктор наук, професор (2002), декан ЛФ (2015). Президент Словацького неврохірургїчного общества (1990 - 1998) і главный одборник Міністерства здравотництва СР про неврологію. Віцепрезидент Европской асоціації неврохірургїчных обществ (EANS, 2007), лектор ТС EANS (1996 - 2010). Участник многих заграничных штудїйных перебывань (Нїмецько, Швейцарія, Словенія, США), член многих словацьких і меджінародных лікарських обществ. Як лектор був позваний на многы лікарськы конференції і конгресы, гостюючїй професор на многих заграничных універзїтах (США, Нїмецько, Фінландія). Автор многих одборных публікацій і штудїй.

З нагоды єго округлого жывотного юбілея желаме му міцне здроровя, іщі многы успішны операції, визначны презентації дома і за границями, а в непослїднім рядї спокійный родинный жывот.

А што є вартє оцініня, то є факт, же доктор Штеня ся не ганьбить за то, же є Русин, але ся к своїй народнос-ти гордо голосить. На многая і благая літа!

РУСИН Одборный і літературный часопис выдавать Академія русиньской культуры в СР (6х гоцьне, náklad 1100 ks, IČO: 17079748). Предплатне 12 євр. Адреса редакції: Академія русиньской культуры в СР, Duchnovičovo nám. 1, 081 48 Prešov, SR. Телефон: 0917 171 912. Шефредактор: Мгр. Александер Зозуляк, языковий редактор: ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД., редактор: Мгр. Міхал Павліч, ПгД. Регїстрачны чїсла: ISSN 1339-5483, EV 328/08, MČ 49 589. Адреса на інтернетї: www.rusynacademy.sk, e-mail: rusyn@stonline.sk. Выданє 20. фебруара 2019 р.

Realizované z finančnou podporou Fondu na podporu kultúry národnostných menšín

• Пряшівський Грекокатолицький катедральний хор св. Іоана Хрестителя 19. новембра 2018 по святій літургії представив ся славностным концертом із нагоды 50-го юбілею свого знову заложіння. Зачаток ёго обновліня був 1. септембер 1968-го року, од коли зачав выступати під веджінём Г. Мірошя, днесь хор веде В. Гріцовова. (Статья ку фотографії є на сторінках 23 – 24.)

• 14. децембра 2018 в Пряшові одбыло ся выголошіня найліпшых творів Літературного конкурзу Марії Мальцовской і презентація оціненых творів. До конкурзу приголосило ся вісем авторів. Одборна порота, котра была в складі: Міхал Павліч – председа, Кветослава Копорова і Михала Голубкова, оцінёвала як поетічны, так і прозовы творы. Наконєць порота выголосила першы три місця. Цілковым вітязом конкурзу став русиньський поет Юрко Харитун із Кежмарку (на фотці А. З.).

Інститут русиньського языка і культури
Пряшівської універзїты в Пряшіві

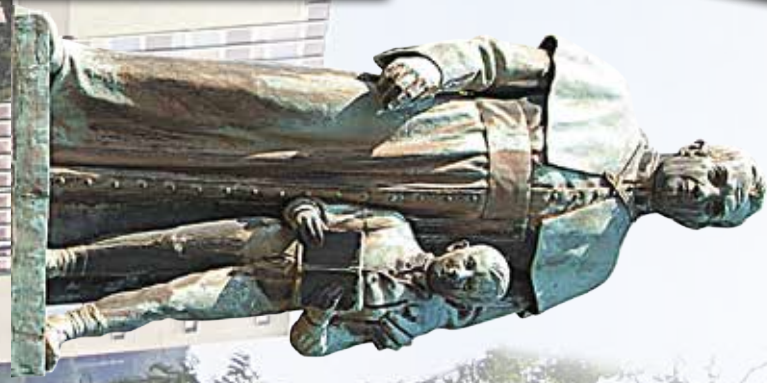
Вас позывать на

9. - 29. Юна

СТУДІУМ САРРАТО-РУТНЕНОРУМ

10. рочник Меджінародной літнёй школы
русиньського языка і культури

2019

<http://www.uniro.sk/cjkmn/hlavne-sekcije/urjk/1s/2019/>